

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1891—1892.

*Vergadering van Vrijdag, 22 Januari 1892, des
avonds te halfacht uren,*
in het Lokaal der Vrijmetselaarsloge te 's-Gravenhage.

Voorzitter : generaal NETSCHER.

De VOORZITTER deelt mede dat de Vereeniging van den luitenant-kolonel De Bas ten geschenke heeft ontvangen een exemplaar van zijne brochure: *Menno David Graaf van Limburg Stirum*.

Aan den geëerden schenker is daarvoor de dank der Vereeniging betuigd.

Aan de orde is de ballotage van candidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren Van Der Kas en Doorman met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot nieuwe leden zijn aangenomen de heeren: C. Hemmes, 1e Luit. der Infanterie te 's-Gravenhage; L. van de Velde, 1e Luit. der Artillerie te Amsterdam; F. J. Backer, 2e Luit. der Infanterie te Arnhem; O. Witsen Elias, 2e Luit. der Artillerie te Den Helder; F. E. M. Diekhof, 2e Luit. der Artillerie, J. F. B.

Kalff, 1e Luit. der Artillerie en W. S. A. A. H. M. van Rijs-
wijk de Jong, 2e Luit. der Infanterie, te Utrecht.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor
de door hen volbrachte taak.

Thans is aan de orde de voordracht van heer W. N. ROL-
DANUS, kapitein-intendant, over *de opleiding en vorming tot
intendant, in het bijzonder bij ons leger*.

De heer ROLDANUS:

Mijne Heeren!

Alvorens over te gaan tot de behandeling van het U aan-
gekondigde onderwerp, zij het mij vergund, een enkel oogenblik
over mij zelven te spreken.

Toen ik door het geachte Bestuur onzer Vereeniging werd
uitgenoodigd, heden avond de spreekbeurt in Uw midden te
vervullen, was mijn eerste voornemen, voor die uitnoodiging
— hoe vereerend ook — beleefdelijk te bedanken.

Ik meende toch, dat op het gedeelte van het veld der mili-
taire wetenschap, waar ik mij uit den aard der zaak zou
behooren te bewegen, door mij weinig zou kunnen worden
saamgelezen, waarvan de kennisneming voor de *militaire* leden
kon geacht worden van belang te zijn, terwijl voor de *niet-
militaire* leden een uitstapje op dat gebied, naar mij dacht,
weinig aantrekkelijks kon hebben.

In dat voornemen werd ik nog versterkt, toen ik het feit
moest constateeren, dat in een getal van bijna 200 bijeen-
komsten, door de Vereeniging gedurende haar ruim 26-jarig
bestaan gehouden, slechts bij hooge uitzondering, een onder-
werp, de verpleging van het leger rakende, aan de orde werd
gesteld, en naar eene verklaring van dat feit zoekende, mocht
het mij niet gelukken daarvoor eene andere te vinden dan deze,
dat de behandeling te dezer plaatse van een dergelijk onder-
werp, om een of andere reden, vroeger minder geschikt werd
geacht. Mocht dit zoo wezen, dan wil ik echter onmiddellijk

er bij voegen, dat die reden sedert een vier- à vijftal jaren niet meer schijnt te bestaan, want in die tijdsruimte zijn hier minstens evenveel onderwerpen over legerverpleging behandeld, als in het daaraan voorafgegane ruim twintigjarig tijdperk. En dat men in dit opzicht «des Guten noch nicht zu viel» heeft, heb ik gemeend uit de mij door het Bestuur gedane uitnoodiging te mogen afleiden.

Deze overweging schonk mij den moed, mijn aanvankelijk voornemen te laten varen, de stoute schoenen aan te trekken, over alle verdere bezwaren heen te stappen en voor eene wijle Uwe gewaardeerde aandacht te vragen, waar ik tot U spreken ga over *de opleiding en vorming tot leger-intendant*.

Al werd dit onderwerp hier nog nooit ter sprake gebracht, eene *haute nouveauté* is het daarom niet. Als zoodanig kan het zich bij U niet aanbevelen; evenmin kan het dit doen door den vorm, waarin het thans tot U komt, maar toch zeker wel door het hooge belang, dat aan de zaak moet worden toegekend.

Niemand Uwer zal toch ontkennen, dat, wil een leger ten allen tijde in staat zijn aan zijne bestemming te beantwoorden, als een der eerste eischen geldt, dat het naar behooren verpleegd moet worden, en tevens dat het verwaarloozen van dien eisch, de schromelijkste gevolgen, ja, den ondergang van het leger kan na zich sleepen.

Machiavelli drukte die gedachte kernachtig uit in deze woorden : «Wie niet voor levensmiddelen zorgt, wordt zonder zwaard overwonnen», en Montecuculi schreef : «Wie het geheim kent, «te leven zonder te eten, kan zonder voorraad te velde trekken. «Honger is vreeselijker dan vuur, en de hongerdood heeft meer «legers vernietigd dan de geleverde veldslagen gedaan hebben».

Ook de woorden van Frederik den Grooten zijn U bekend : «Pour bien établir le corps d'une armée, il faut commencer par «le ventre, c'est la base et le fondement de toutes les opérations.»

En mag ik U ook nog op Napoleon I wijzen, als een veldheer, die de hooge waarde van eene goede legerverpleging ten volle begreep en erkende, en U de woorden in herinnering brengen, door hem aan het Directoire geschreven, toen hij in 1796 de vlakten van Italië betrad : «Envoyez-moi un ordonnateur habile, distingué,

«homme de génie; je n'ai que des pygmées, qui me font mourir de faim dans le plus beau pays du monde.»

Is nu de verpleging van zulk een overwegend belang voor het behoud van de krijgsmacht, dan kan het ook geene verwondering wekken, dat aan het personeel, hetwelk met de uitoefening van den verplegingsdienst wordt belast, zulke eischen van bekwaamheid en geschiktheid worden gesteld als het hooge gewicht der zaak vordert, en voorts dat aan de betrokken personen de gelegenheid wordt gegeven, zich zoowel theoretisch als practisch die noodige bekwaamheid en geschiktheid eigen te maken.

Die gelegenheid bestaat echter niet in alle legers, en waar dit wel het geval is, bestaat ze in sommige landen betrekkelijk nog niet langen tijd. In verband daarmee is dan ook wellicht een Uwer geneigd de opmerking te maken, dat de hooge waarde van eene goede en doelmatige legerverpleging toch geene nieuwe ontdekking was, en het derhalve vreemd is, dat niet reeds eerder de noodzakelijkheid werd ingezien, het leger te voorzien van meer wetenschappelijk ontwikkelde en gevormde verplegers.

Daarop zou ik dan wenschen te antwoorden met te wijzen op het bekende feit, dat het nut van eene zaak of van een' maatregel niet altijd dadelijk wordt begrepen, wanneer bij het achterwege blijven daarvan, de kwade gevolgen zich niet zoo onmiddellijk doen gevoelen, en dat, evenals de individu, ook de Staat wel eens door schade moet leeren.

Zoo moest de oorlog herhaaldelijk zijn' fakkel zwaaien, en zijne geeselslagen, ook in den vorm van honger, gebrek en ellende, smartelijk doen gevoelen, om er aan te herinneren, dat wie niet voor eene goede verpleging van het leger zorgt, ook zonder zwaard wordt overwonnen.

Gelukkig werd ons die ervaring bespaard, en hebben wij ons nog zacht kunnen spiegelen, door dat aan anderen te doen.

Ongetwijfeld was het mede onder den indruk van de oorlogen, in de tweede helft onzer eeuw in Europa gevoerd, dat sedert 1870 hier te lande het streven is ontstaan, het leger te voorzien van intendanten, die meer wetenschappelijk gevormd waren, en van wie te verwachten was, dat zij in tijd van vrede en van

oorlog geschikt zouden blijken voor de vervulling van de hun opgedragen taak.

Welke is in het algemeen die taak? Laten wij, ter beantwoording van die vraag, eene bladzijde opslaan uit het bekende werk van den Weener Professor *Dr. Lorenz von Stein*, «*Die Lehre vom Heerwesen, als Theil der Staatswissenschaft*,» een geschrift, dat, ofschoon reeds ongeveer 20 jaren oud, nog niet verouderd kan heeten, en waarvan te dezer plaatse, in de bijeenkomst van 8 April 1874, door een onzer medeleden, den heer Six, een beknopt en belangrijk overzicht werd gegeven.

«*Der wichtigste, alle andern an Bedeutung überragende Verwaltungskörper des Heerwesens ist ohne Zweifel die Intendantur. Es ist das Verständniz derselben eine der groszen Bedingungen für das Verständniz des ganzen Heerwesens*,» alzoo vangt de schrijver een hoofdstuk aan, ten opschrift voerende: «*Die Intendantur*.»

Na aangewezen te hebben, dat de historische ontwikkeling van de legerverpleging gelijken tred houdt met die van het krijgswesen, wordt door den schrijver in het licht gesteld, dat in onzen tijd het beginsel is doorgevoerd: 1°. van scheiding, zoover mogelijk, tusschen legercommando en legerbeheer, en 2°. het beheer tot een georganiseerd gedeelte van het militaire beroepsleven te maken.

Daartoe waren twee zaken noodig, n.l. het legerbeheer te centraliseeren en het daarbij betrokken personeel eene militaire organisatie te geven.

De centraliseering bestaat nu allereerst daarin, dat de verpleging, in den ruimsten zin des woords genomen, alsmede de contróle daarover, aan de Intendance wordt opgedragen, en dat al het noodige door haar aan de troepen wordt verstrekt.

Het groote beginsel van centraliseering stelt tot voorwaarde, dat het commando onafhankelijk moet wezen van de aanschaffing en bewaring van den noodigen voorraad, en dat het geheele verplegingswezen door de Intendance als hare zelfstandige taak wordt bezorgd.

De algemeene taak van de Intendance bij het Ministerie van Oorlog is, volgens v. Stein, in de geheele legerverpleging eenheid te brengen. Door haar wordt het oorlogsbudget ontworpen, bij

haar is de verrekening van en de contrôle over de toegestane sommen, over de boekhouding, alsmede het oppertoezicht over het werkelijke beheer der Korpsintendanten.

Aan de laatsten en aan de Divisie-intendanten is opgedragen, met de hun toegewezen middelen, de voorraden voor het leger aan te schaffen, voor leveringen contracten te sluiten, het geleverde in ontvangst te nemen en aan de troepen te verstrekken. Hunne taak is tweeledig, omvat het geldelijk gedeelte en de eigenlijke verplegingsaangelegenheden. Tot het eerste gedeelte (Kassenwesen) behoort het in ontvangst nemen en weder aan de troepen verstrekken van de sommen, door het Ministerie beschikbaar gesteld; tot de laatste behoort in het algemeen alles, wat tot de militaire huishouding kan gerekend worden en dient om in de behoeften daarvan te voorzien, voorraden, leveringen, verstrekkingen, enz.

De schrijver wijst vervolgens er op, dat de behoeften van een leger van drieërlei aard zijn:

1°. de militaire, 2°. de huishoudelijke, en 3°. de individueele behoeften.

Onder de eerste wordt verstaan alles, wat vereischt wordt voor de uitoefening van het militaire beroep, en dus wat behoort tot de uitrusting van den man, als wapenen, munitie, militaire kleeding, ledergoed, kampementsvoorwerpen en velduitrustingstukken. Met deze zaken heeft de intendant slechts ten deele te maken.

De *huishoudelijke* behoeften zijn die, welke het leger met de gansche bevolking gemeen heeft, en waarin dus voorzien kan worden door de middelen, welke in de volkshuishouding gevonden worden. De zorg voor het vervullen van deze behoeften, de *verpleging* van het leger, is bij uitnemendheid de taak van den intendant.

Als de *individueele* behoeften worden beschouwd die, welke de militair met het hem toegekende traktement of de soldij moet kunnen bevredigen, — zoo luidt 's professors theorie — maar wij weten dat ook in deze, theorie en practijk niet altijd hand aan hand gaan.

Het ligt thans niet op onzen weg, den schrijver te volgen

in zijne beschouwingen over de onderscheidene zaken, welke bestemd zijn, om in de bovengenoemde 3 categorieën van behoeften te voorzien, b.v. over de militaire kleeding, waaromtrent o. a. gezegd wordt, dat de fraaiheid niet verder aan de doelmatigheid moet worden opgeofferd dan dringend noodzakelijk is, over ledergoed en voorwerpen van velduitrusting, overaanschaffing van paarden, over de voeding van man en paard, over de voornaamste voedingsmiddelen, brood, vleesch en paardenvoeder, en de onderscheidene wijzen van aanschaffing daarvan in verschillende gevallen, over schocisel en lijfgoed.

Die beschouwingen voeren den schrijver tot het besluit, dat de eigenlijke verpleging in vreedetijd zeer eenvoudig, in oorlogstijd zeer moeilijk is; dat men in oorlogstijd van een *verplegingsstelsel* moet spreken, en dat de bestudeering van zulk een stelsel, met practische toepassing op gegeven gevallen, een der hoofdzaken behoort te wezen bij de theoretische vorming van de intendance. De *strategie in brood en vleesch* is het wel waard, ernstig te worden bestudeerd.

Van zelf dringt zich nu de vraag aan ons op: wat is de werkkring van de Intendance bij ons leger?

Laat mij daarop mogen antwoorden, door U, in hoofdtrekken, van hare werkzaamheden mededeeling te doen, waarbij ik kortheidshalve die van de Afdeeling Intendance bij het M. v. O., die van den Hoof dintendant en van de overige Intendanten heb bijeengevoegd.

In de eerste plaats is de Intendance belast met het samenstellen van het VIII^{te} Hoofdstuk (Oorlog) der Staatsbegrooting, althans voor zooveel betreft de korpsen van het leger, het personeel, niet bij de korpsen ingedeeld, het personeel van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht, de Koninklijke Militaire Academie en het personeel en materieel bij de centrale en garnizoensmagazijnen van kleeding.

Voorts wordt door haar uitvoering gegeven aan de Ministeriële beslissingen nopens adviezen en voorstellen van Inspecteurs en Hoofden van wapens, staven en dienstvakken, ten aanzien van: de verzorging en verpleging van troepen en paarden in

tijden van vrede en oorlog, te velde en in versterkte plaatsen ;

de inrichting en het beheer van militaire bakkerijen en slachterijen, magazijnen van kleeding, uitrusting en nachtleger ;

de geneeskundige verzorging in en buiten de militaire ziekeninrichtingen ;

de vaststelling, aanvulling en het onderhoud van den voorraad kleeding, uitrusting en hospitaalgoederen.

Voorts heeft zij de betalingen en verrekeningen voor het huisvesten van troepen, het stallen van paarden en voor verdere leverantiën door gemeentebesturen en particulieren ;

voor het vervoer van troepen, paarden, bagage en verdere militaire goederen ;

voor het aanschaffen, verstrekken en op reform stellen van paarden.

Zij is belast met het aankopen, aanbesteden, keuren, in ontvangst nemen, opleggen, verstrekken en verrekenen van levensmiddelen, fourage, kleeding, ledergoed, nachtleger, kampementseffecten, velduitrusting, hospitaalgoederen en geneesmiddelen, en het keuren van grondstoffen, — met de verpleging te velde, het approviandeeren van vestingen en forten, het oprichten van voorraad- en aanvullingsmagazijnen, het voerwezen en verder materiëel voor den administratieven dienst te velde, en de voorbereiding van een en ander in vredestijd.

Zij verzamelt de statistische gegevens, welke uit het oogpunt van legerverpleging belangrijk zijn, ten aanzien van landbouw, handel, industrie, beschikbare vervoermiddelen, gebouwen en industriële ondernemingen.

Zij verstrekt de noodige gelden aan de korpsen, verifiëert de afrekeningen van de korpsen met 's Rijks schatkist, de geldelijke en materiële verantwoordingen van militaire ziekeninrichtingen, militaire bakkerijen, van kleeding- en nachtlegermagazijnen, van het ledergoed en paardentuig bij de korpsen, en controleert en inspecteert de administratie van korpsen, inrichtingen en magazijnen.

Het opgesomde zal voldoende zijn om te doen inzien, dat de werkring van de Intendance omvat :

1°. het verplegen van het leger, in den ruimsten zin van het woord, en

2°. het verifiëren en contrôleeren van de legeradministratie.

Bij de vorming en opleiding tot intendant behoort dus met dien tweeledigen werkkring rekening te worden gehouden. Deze moet dan ook plaats hebben in *technische* en in *militair-administratieve* richting.

Door de technische opleiding versta ik zulk eene, waardoor de betrokken officier de noodige bekwaamheid kan verkrijgen, om de onderscheidene, hiervoren genoemde werkzaamheden, welke hem ten aanzien van de verpleging en uitrusting der troepen kunnen worden opgedragen, met vrucht te verrichten. Tot dat einde is o. a. noodig kennis van natuur-wetenschappelijke vakken, van natuur- en scheikunde, van plant- en dierkunde, als voorbereiding en inleiding tot de studie van warenkennis, van mechanische en chemische technologie, voorts kennis van de leer der voeding, de legerverpleging, scheikundig onderzoek van levensmiddelen, de militaire gezondheidsleer, van militaire aardrijkskunde en statistiek, van strategie en krijgsgeschiedenis, — en voor beide deelen van den werkkring, kennis van de legeradministratie en van den dienst der militaire administratie in tijden van vrede en oorlog.

Die opleiding is noodig, opdat waarborgen verkregen worden, dat na afloop daarvan, de betrokken officier voor de betrekking van intendant geschikt zal zijn.

Mocht nu iemand Uwer mij willen vragen of dan waarborgen van geschiktheid vroeger niet werden gevorderd, dan zal ik dat niet beweren, maar wel, dat het niet geschiedde in den zin, dien wij nu aan het woord «geschiktheid» hechten. De geschiktheid voor intendant werd vroeger vooral gezocht in die van administrateur en contrôleur, en nog niet eens altijd, want zoo het «la vraie vérité» is, wat uit vroeger dagen verhaald wordt, dan zou het wel voorgekomen zijn, dat iemand, die een minder geschikt administrateur bleek te zijn, werd overgeplaatst bij de intendanten. Dengde hij niet voor kwartiermeester, licht was hij goed genoeg om het werk zijner collega's te contrôleeren, en zoo werd hij dan intendant — ik

zeg niet, bij wijze van straf, maar toch ook niet bij wijze van onderscheiding.

Wilt U bewijzen, dat het administratieve gedeelte van den werkkring het overheerschende was, de recruteering van het dienstvak zal U die verschaffen.

Nemen wij inzage van het Koninklijk Besluit van 29 Juni 1828 n° 136, waarbij het korps Agenten van het Departement van Oorlog werd vervangen door een korps Administrateurs, onder den naam van Militaire Intendanten, bestaande uit : 1 Hoofdintendant, geassimileerd aan den rang van Generaal-Majoor, 2 Intendanten 1e kl. (Kol.), 6 Intendanten 2e kl. (Lt. Kol.), 4 Onder-Intendanten 1e kl. (Maj.), 4 Onder-Intendanten 2e kl. (Kap.), 4 Adjunct-Intendanten (1e Lt.), en 4 Adspirant-Intendanten (2e Lt.), dan blijkt ons daaruit o. a., dat de openvallende plaatsen door kwartiermeesters konden worden vervuld, en dat in bijzondere gevallen ook officieren van de korpsen tot Adjunct of tot Onder-Intendant, zelfs tot Intendant, konden worden benoemd.

De Adspiranten werden benoemd en ontslagen door den Commissaris-Generaal van Oorlog, en gekozen uit de adjudanten-onderofficier en de sergeant-majors, alsmede uit den burgerstand, bij voorkeur uit jongelieden, die op eene der Hoogeschoolen hadden gestudeerd, en bewijzen gaven van aanleg om bekwame *administrateurs* te worden.

Nemen wij nu in aanmerking, dat het examen voor 2^{en} luitenant der infanterie te dier tijde hoogst eenvoudig was, en dat voor de kwartiermeesters zelfs nog geen examen bestond, dan kan niet beweerd worden, dat aan de intendanten uit een wetenschappelijk oogpunt hooge eischen werden gesteld.

De tweede organisatie van het dienstvak, waaruit, naar ik meen, kan blijken, dat het administratieve gedeelte van den werkkring vroeger predomineerde, is die, vastgesteld bij K. B. van 9 December 1850 n°. 49.

De considerans van dat Besluit luidde aldus:

Overwegende dat de samenstelling van het personeel voor de Militaire Administratie opnieuw behoort te worden georganiseerd, zoodauidat dat bij het betrachten van de meest mogelijke

spaarzaamheid in de uitgaven, aan den eenen kant de belangen van den dienst, en aan de andere zijde tevens die van de betrokken personen, naar behooren worden behartigd, enz.

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen :

Art. 1. De beambten en officieren voor den dienst der Militaire Administratie worden onder één algemeen kader gebracht, met het oogmerk om in de behoefte aan personen, bij een der onderdeelen van dezen dienst, zooveel mogelijk, uit een der beide overigen te voorzien.

Art. 2. Dit kader voert den naam van het *Personeel van de Militaire Administratie*.

Art. 3. Het personeel van de Militaire Administratie bevat :

- a. De militaire Intendanten en Onder-Intendanten,
- b. De kwartiermeesters, en
- c. De administrateurs van kleeding en wapening.

Ofschoon ook bij dit Besluit de bepaling bleef bestaan, dat in enkele bijzondere gevallen, officieren uit de staven en korpsen, niet tot de Administratie behorende, tot Onder-Intendant, zelfs tot Intendant konden worden benoemd, regel zou toch wezen, dat de intendanten werden gerecruteerd uit de kwartiermeesters, en zelfs uit de administrateurs van kleeding en wapening, welke laatsten tot het jaar 1850 uit de gepensioneerde officieren genomen werden, die in financieel opzicht lotsverbetering behoeften.

Bedenken wij nu, dat toenmaals de kwartiermeesters de épau-letten verkregen, na een examen te hebben afgelegd, waarvan de eischen zich o. a. bepaalden in de rekenkunde: «tot en met «het verkleinen der gewone en tiendeelige breuken, de reken-«en meetkundige reeksen en het tiendeelig stelsel van maten «en gewichten», en in de talen tot: «genoegzame kennis der «Nederlandsche taal, om zich daarin duidelijk en goed uit te «drukken en dezelve zonder zinstorende fouten te schrijven. «Eenige opleiding in de Fransche, Hoogduitsche of Engelsche «talen als die der omliggende rijken, zal als eene aanprijzens-«waardige kundigheid in den geëxamineerde worden beschouwd», — dan kan andermaal niet worden beweerd, dat aan de inten-danten uit een wetenschappelijk oogpunt hooge eischen werden gesteld. Intusschen voeg ik hierbij, dat in 1852 het programma

van examen, zoowel wat de wiskundige als de letterkundige vakken betreft, eenigermate werd uitgebreid en verzwaaard.

Wij mogen nu zulk eene opvatting van den werkkring der Intendance vreemd en onjuist vinden, toch meen ik, dat er wel eene verklaring voor gevonden wordt.

De tijden waren anders dan de onze. Na de Napoleontische periode heerschte eene algemeene begeerte naar rust en vrede, ook hier te lande; doch wij weten het, hoe gezegend de vredes-toestand in het algemeen ook zij, eene langdurige vredesperiode is voor een leger niet in elk opzicht heilzaam. Dan toch worden zoo vaak de naastbijliggende zaken, de kleine beslommingen van den dagelijkschen dienst, niet het minst, de administratieve aangelegenheden, allengs als hoofdzak beschouwd. Dit laatste nu is alweder niet onnatuurlijk, want eene onordelijke administratie baart dagelijks zorg en verdriet aan hen, die daarvoor de verantwoordelijkheid dragen, en zoo ontstond het streven, het leger vooral van goede *administrateurs* en *contrôleurs* te voorzien.

De oorlogen echter, in de tweede helft onzer eeuw in Europa gevoerd — niet het minst de reuzenstrijd van 1870-'71 — waren wel geschikt om er aan te doen herinneren, dat administreeën en contrôleeren — hoe noodig op zich zelf ook — voor een leger toch niet het eenige noodige is, maar dat, zal het «*si vis pacem, para bellum*» meer dan eene phrase zijn, vóór alles moet gaan eene degelijke voorbereiding tot den oorlog van het personeel en het materieel des legers. Dan alleen kan met recht verwacht worden dat, op het oogenblik, waarin het werktuig in de hand des veldheers zijne kracht moet doen gevoelen, deze niet gebroken of verlamd wordt door de gebrekkige wijze, waarop de onderscheidene samenstellende deelen werken en in elkander grijpen.

Maar nog in een ander opzicht leven wij in een anderen tijd. Welke verbazende vorderingen heeft sedert de wetenschap op menig gebied gemaakt. Hare ontdekkingen, toegepast op de industrie, zijn ook het leger ten goede gekomen, en welke veranderingen zijn daarvan het gevolg geweest, ook op het terrein van legerverpleging en legernitrusting.

Wat kende men vroeger van onze hedendaagsche meer rationeele begrippen omtrent de eischen, welke aan militaire kleeding en uitrusting moeten worden gesteld, wat wist men toen b.v. op het gebied van voeding, van het verduurzamen van levensmiddelen en van de toepassing daarvan ten bate van de legers? Wat deden de intendanten aan keuringen, in den tijd toen de zorg voor de aanschaffing van kleeding, uitrusting en van bijna alle levensmiddelen, eene korpszaak was? En last not least, welk eene omwenteling op het gebied van de oorlogvoering, zoowel wat betreft de veel grooter sterkte als de sneller mobilisatie en concentratie van de strijdkrachten, — factoren, in zoover van grooten invloed op de legerverpleging, dat de noodige voorraad verplegingsmiddelen zooveel grooter, de tijd van voorbereiding ter verkrijging van een en ander daarentegen, zooveel korter is geworden.

Wordt mij toegegeven dat de vakkennis van den intendant uitgebreider behoort te wezen dan vroeger, dat die kennis niet in de practijk alleen, door *routine*, kan worden verkregen, maar op goede, wetenschappelijke gronden moet rusten, kan dan — zoo luidt wellicht eene andere vraag — het verkrijgen van de noodige kennis niet aan het particulier initiatief van de belanghebbenden worden overgelaten?

Ik meen, dat die vraag veilig ontkennend kan worden beantwoord. Waar zouden dezen, ter verkrijging van de noodige kundigheden, zoowel theoretisch als practisch, gelegenheden kunnen vinden als door den Staat kunnen worden verschaft?

En al ware dit mogelijk, dan nog zou zulk een stelsel van «laisser faire» m. i. geene aanbeveling verdienen.

Het is waar, in enkele rijken, zooals in Frankrijk en België, wordt het gevolgd, en ook ten onzent is het toegepast, nl. aan de officieren zelve over te laten zich de noodige kennis eigen te maken, om vervolgens door het afleggen van een examen te doen blijken, dat zij de vereischte kundigheden bezitten.

Maar of dit nu het beste stelsel, ja, of het zelfs wel een goed stelsel mag genoemd worden, waag ik te betwijfelen.

Wat toch kan bij zulk een examen aan het licht komen? Dat de candidaat op zeker oogenblik eene dosis kennis bezit

in de vakken, waarover het onderzoek zich uitstrekt. Voorzeker, maar is dat voldoende, is daardoor de zekerheid verkregen, althans voor zoover daarvan in deze sprake kan zijn, dat de betrokken officier, opgenomen in het dienstvak zijner wenschen, zal blijken, in alle opzichten, in zijne nieuwe betrekking, de rechte man op de rechte plaats te zijn? Neen immers; daarvoor toch is noodig, niet alleen dat een gegrond oordeel gevormd kan worden over de mate van kennis in een grooter of kleiner aantal vakken, maar tevens over velerlei, dat bij een examen niet of niet voldoende op den voorgrond treedt, b. v. over het meer of minder vlugge oordeel, over de karaktereigenschappen, de militaire hoedanigheden van den candidaat.

Zulk een oordeel nu kan ongetwijfeld niet beter verkregen worden dan aan eene inrichting van onderwijs, waar de officieren-leerlingen, gedurende eenige jaren schier in dagelijksch verkeer met hunne leeraars, zich doen kennen met al hunne gaven van hoofd, karakter en hart, en daardoor laatsgenoemden de gelegenheid bieden tot het vormen van een zoo juist mogelijk oordeel ten aanzien van hetgeen zij, na afloop der studiën, voor de toekomst beloven.

Of wilt U een ander woord hooren, dat hier van toepassing is, en wel van een man van gezag, laat mij dan de volgende woorden van den Minister den Beer Poortugael mogen aanhalen.

«Zonder een cursus bij de Krijgsschool te hebben bijgewoond, «is de gevorderde kennis alleen door langdurige, buitengewone «inspanning te verkrijgen; dan nog zullen gunstige omstandig- «heden moeten medewerken en zullen meesttijds leemten blijven «bestaan. Bij de Krijgsschool leert de officier bronnen kennen, «waaruit hij putten kan, wordt hij opmerkzaam gemaakt op «feiten, wordt hem een leidraad gegeven, het verband aange- «toond van oorzaken en gevolgen, eene methode voor eigen «werken geleerd, eene menigte nieuwe gezichtspunten geopend, «en door hem telkens toepassingen ter uitwerking op te dragen «naar onderstellingen, op oorlogstoestanden gegrond, die bij ons «zouden kunnen voorkomen, wordt hij op practisch gebied ge- «houden, zijn zelfstandig oordeel geoefend en hij gewend den «oorlogstoestand zich steeds voor den geest te spiegelen».

Mocht het mij gelukt zijn met het vorenstaande bij U, zoo noodig, de overtuiging te wekken of te sterken, dat in onze dagen aan de Intendance hoogere eischen van geschiktheid moeten gesteld worden dan vroeger geschiedde en dat het de voorkeur verdient, de betrokken officieren de noodige wetenschappelijke kennis te doen verkrijgen aan eene inrichting van hooger militair onderwijs, gaan wij dan verder in 't kort na, wat in dit opzicht in andere Rijken geschiedt.

Na U gezegd te hebben, dat in sommige legers geene bijzondere opleiding bestaat of geene examina gevorderd worden, wensch ik te beginnen met Oostenrijk, alwaar de opleiding tot intendant nog de meeste overeenkomst vertoont met die in ons leger.

Bij gelegenheid van de reorganisatie van het Oostenrijksche leger in 1868 werd o. a. een *Technisch en Admin. Militär Comité* in het leven geroepen, met bestemming, de vorderingen van wetenschap en techniek, met betrekking tot Artillerie- Genie- en Intendance-zaken na te gaan, uitvindingen en voorstellen in die richting te onderzoeken, proeven te nemen, voorstellen te doen, wetenschappelijke rapporten uit te brengen, de voor de Artillerie, Genie en Intendance vereischte leerboeken, reglementen en instructiën sâam te stellen of aan de samenstelling daarvan deel te nemen.

Voorts behoort tot de taak van het Comité, de opleiding van zeer bekwame officieren der Artillerie en Genie voor hoogere betrekkingen en tot speciale vakken, zoowel als van aspiranten tot beambten bij de Militaire Intendance, en van leerkrachten voor de hoogere militaire inrichtingen van onderwijs. Ook verbreidt het nuttige kennis in wijder kring, door het doen houden van voordrachten en het uitgeven van periodieke geschriften.

Het Comité is verdeeld in 4 sectiën: de artillerie- de genie- de intendance- en de technologische sectie. Tot de eerste behoort de voorbereidingscursus voor aspiranten tot den hoofd-officiërsrang bij de artillerie en de daarmee verbonden artillerie-schietschool, alsmede de hoogere artillerie-cursus; tot de tweede, de hoogere genie-cursus, tot de derde, de intendance-cursus.

Aan het hoofd van elke sectie staat een chef, die o. a. voor den diefst bij en de wetenschappelijke leiding van de

sectie en den daarbij behoorenden leercursus verantwoordelijk is.

De intendance-sectie houdt zich bezig met studiën over militaire statistiek, over organisatie en administratie der legers, over de verpleging en de krijgsgeschiedenis van administratief standpunt.

De intendance-cursus heeft ten doel, de officieren en beambten, die bij de Intendance wenschen te worden geplaatst, voor dien dienst grondig te vormen. De leiding van het onderwijs bij den cursus is aan den chef der sectie, een hoofdofficier van den Generalen Staf, opgedragen.

Tot den cursus, welke twee jaren duurt (jaarl. van 15 Oct. tot 15 Aug.), worden toegelaten, voor den militairen dienst geschikte actieve officieren, die zeer goed beoordeeld zijn, en wier financieele toestand geheel in orde is. De aspiranten moeten minstens 6 jaar als officier gediend hebben, behalve de Duitsche, nog eene tweede landstaal machtig zijn, en voldoende letterkundige en militaire kennis bezitten. Bij uitzondering kunnen ook bijzonder bekwame auditeurs en officieren van administratie, alsmede militaire beambten van de IX en de X Diätenklasse, (1) onder gelijke voorwaarden opgenomen worden.

Van de aspiranten wordt vóór alles geëischt geestelijke ontwikkeling, vlug bevattingsvermogen, vaardigheid van stijl, kennis van de organisatie en van het voorschrift op de betaling van het Oostenrijksche leger, alsmede van de legeradministratie in zoodanige mate, als van ontwikkelde en ijverige officieren over het algemeen kan worden gevorderd. Het bewijs, dat zij deze vereischten bezitten, wordt geleverd door een af te leggen examen.

De aspiranten moeten hun eigenhandig geschreven verzoek tot toelating, met bijzondere getuigschriften ten aanzien van hunne algemeen wetenschappelijke kennis, langs den hiërarchieken weg indienen. Vervolgens wordt bij het Comité een schriftelijk toelatingsexamen afgelegd over onderwerpen, welke door den chef der sectie, in overleg met de leernars, worden opgegeven; het heeft hoofdzakelijk ten doel, van verstandelijke ontwikkeling en van vaardigheid te doen blijken, om zich

(1) De personen van het K. K. Leger zijn naar de rang- en dienstverhoudingen ingedeeld in XII z. g. Diätenklassen.

schriftelijk uit te drukken. Evenwel staat het der Commissie vrij, behalve schriftelijk ook mondeling te examineeren, zoo dit ter juiste beoordeeling van den belanghebbende noodig mocht zijn.

Zijn er meer adspiranten dan plaatsen (10—15 jaarlijks), dan geschiedt de toelating naar de volgorde, door de Commissie voorgesteld. Bij gelijke beoordeeling heeft de oudere in rang de voorkeur. Zij, die voldaan hebben, doch niet geplaatst kunnen worden, blijven genoteerd voor eene oproeping in het volgende jaar.

Gedurende den 2-jarigen cursus worden de navolgende onderwerpen behandeld:

Het legerbeheer en de intendancedienst;

De organisatie en de bevelvoering van de groote Europeesche legers;

De verplegingsdienst in technischen en administratieven zin;

De trein-, de verplegings- en de gemeenschapsdienst van het standpunt der operatiën beschouwd;

De scheikunde en de technologie, met betrekking tot de verpleging en de uitrusting;

Het staatsrecht der Oost.-Hong.-monarchie;

De statistiek;

Het burgerlijk, handels- en wisselrecht;

De leer der staathuishoudkunde.

Dit theoretisch onderricht wordt vereenigd met practisch onderwijs, dat de leerlingen in de verschillende legerinrichtingen te *Weenen* en omstreken ontvangen.

Na het einde van den cursus leggen de leerlingen mondeling en schriftelijk een *eindexamen* af, dat zich over al de onderwezen vakken, waarvan het bijwonen verplichtend is, uitstrekt, en wel voor eene commissie, die door den M. v. O. wordt benoemd.

Ook is het geoorloofd reeds na afloop van het 1ste studiejaar eindexamen af te leggen in die vakken, welke in het tweede jaar niet meer worden behandeld.

Door de Commissie moet het *stellig* oordeel worden uitgesproken, dat de aspirant voor den Intendancedienst *bijzonder geschikt, geschikt* of *ongeschikt* wordt geacht.

Zij, die bijzonder geschikt of geschikt zijn verklaard, worden naar volgorde van beoordeeling, bij vacatures, tot Onder-Intendant 2e klasse voorgedragen.

Zoo lang eene overplaatsing niet kan geschieden, worden zij, in den regel, ter practische vorming, gedetacheerd bij een' militairen intendant.

Leerlingen, die den cursus met uitstekend gevolg hebben bijgewoond, zijn vrijgesteld van het afleggen van het voorgeschreven theoretisch examen voor den rang van militairen intendant.

Zij, die ongeschikt zijn verklaard, keeren terug naar hun korps of derwaarts, waar zij dienst verrichten.

Het is niet geoorloofd, het eindexamen ten tweeden male af te leggen.

Het personeel der Intendance bij het Duitsche Leger is verdeeld in Ober- en Unterbeamten. De eersten worden weder onderscheiden in höhere en subalterne Beamten; tot de höheren Beamten behooren de Intendanten, de Intendantur-Räthe, de Assessoren en de Referendare, tot de subalterne Beamten, de Secretäre, de Registratoren en de Kanzlisten.

Het laatste voorschrift nopens de toelating, de opleiding en het examen van candidaten voor eene plaatsing bij den hoogereren militair-administratieven dienst dateert van 1868.

Tot die opleiding worden toegelaten:

1°. Officieren in actieven dienst, die in den regel minstens 6 jaar actieven dienst als officier moeten hebben verricht.

Sedert 1875 worden, tot nader order, alleen luitenanten aangewezen.

Bij die aanwijzing moet vooral er op gelet worden, of de betrokken officier de noodige aanleg en volharding bezit, om zich de voor den hoogereren militair-administratieven dienst vereischte theoretische en practische kennis eigen te maken.

2°. Auditeurs, assessoren en referendarissen bij de rechterlijke macht, die reserve-officier zijn.

3°. Subalterne beambten bij de Intendance, die uitmuntende talenten bezitten, alsmede de gevorderde mate van algemeene

ontwikkeling, zich door karakter en gedrag aanbevelen en officier bij reserve of landweer zijn.

De zorg voor de opleiding is aan den legerkorps-intendant opgedragen, die te dezer zake periodieke rapporten aan den Commandant van het legerkorps moet indienen.

In verband daarmede worden de adspiranten bij de legerkorps-intendanten gedetacheerd, waarmede hoofdzakelijk beoogd wordt :

1°. de kennis van den administratieven dienst, van de moeilijkheden en bezwaren, waarmede de administratie te kampen heeft, in het leger te verbreiden, en daardoor eene nauwere verbinding tusschen troepen en administratie, in beider belang, krachtig te bevorderen ;

2°. het mogelijk te maken, het personeel der Intendance reeds in vreedstijd, ten deele uit vooraf gevormde officieren aan te vullen, en

3°. in geval van oorlog, dat personeel met zulke officieren te versterken.

Men heeft alzoo 2 categorieën van officieren, n. l.:

a. officieren, die bij de Intendance gedetacheerd worden, en na eenigen tijd (1 jaar) tot den frontdienst terugkeeren, en

b. officieren, die daarbij gedetacheerd worden met de bepaalde bedoeling om bij het dienstvak over te gaan, die in den regel uit de eerste categorie genomen worden, en wier detachering in dat geval verlengd wordt.

De candidaat wordt bij alle afdeelingen der korps-intendantur werkzaam gesteld, en moet van de onderscheidene chefs eene verklaring trachten te verkrijgen van te zullen zijn een betrouwbaar, in de betrokken afdeeling voldoende georiënteerd en een voor de zelfstandige leiding der onderscheidene afdeelingen geschikt lid van de Intendance.

Gedurende de detachering bij die afdeelingen moet de candidaat in den regel als assistent deelnemen aan de opnemings van garnizoens- en hospitaal-administratiën, van proviandmagazijnen en kassen, alsmede aan monsteringen, en de rapporten daarover stellen.

Voor de opleiding wordt 2 jaar toegestaan ; gewoonlijk na

een jaar worden de candidaten, nadat zij eene algemeene kennis van den administratieven dienst verkregen hebben, tot het aanleeren van den practischen dienst, telkens gedurende 14 dagen, achtereenvolgens werkzaam gesteld bij een proviandmagazijn, eene garnizoens- en eene hospitaal-administratie, bij eene kassen- en bij eene kleedingscommissie.

Na afloop van de opleiding heeft een *schriftelijk* en *mondeling* examen plaats voor de Ober-Examinations-Commission für Candidaten des höheren Mil.-Verwaltungsdienstes, nadat deze Commissie van den korps-intendant het getuigschrift heeft ontvangen, dat de belanghebbende het examen kan afleggen, alsmede eene verklaring, dat eerstgenoemde de opneming van den candidaat in het dienstvak, in het belang van den dienst wenschelijk acht of wel dat de opneming toegelaten kan worden, en dat de candidaat geene schulden heeft.

Het *schriftelijk* gedeelte bestaat in :

- 1°. een opstel over een wetenschappelijk onderwerp, en
- 2°. een opstel over een onderwerp van militair-administratieven en van practischen aard.

Deze opstellen moeten binnen 4 maanden worden ingeleverd. In bijzondere omstandigheden kan de Commissie dien tijd verlengen.

De opstellen moeten vergezeld zijn van eene opgaaf der gebruikte bronnen. De daarnit woordelijk overgenomen zinnen moeten met aanhalingsteekens worden aangeduid, en bovendien moet, onder aanbod van eede, door den candidaat de verklaring worden afgelegd, dat hij zijn arbeid zelf, zonder vreemde hulp, heeft bewerkt.

Bij het *mondeling* examen, dat alleen plaats heeft, wanneer het schriftelijk werk voldoende is geweest, moet in het oog worden gehouden, dat de betrekking van intendant enerzijds eene zelfstandige en eene in financieel en administratief opzicht verantwoordelijke is, anderzijds dat zijne werkzaamheid slechts waarde heeft, wanneer zij ten volle in overeenstemming is met de militaire eischen en levensvoorwaarden.

Bij dat examen wordt gevorderd :

- a. Eene volledige kennis van de indeeling van het leger, de

verhouding van de troepencommando's en verdere militaire autoriteiten onderling en tot andere staatslichamen en autoriteiten.

b. Eene nauwkeurige kennis van de plichten en rechten der militaire administratieve autoriteiten tegenover de troepencommando's, enz.

c. Eene voldoende kennis van de Staatsinrichting en het Staatsbestuur.

d. Eene bijzondere, zoowel theoretische als practische kennis van alle takken der militaire huishouding, zoowel in vredes- als in oorlogstijd.

e. Eene voldoende kennis van de staathuishoudkunde, van het financie- en het politiewezen, van het publiek en privaatrecht, van het volkenrecht, de statistiek, en vooral van het standpunt der industrie in alle richtingen.

Na afgelegd mondeling examen bepaalt de Ober-Examinations-Commission, of de examinandus voor de hoogere intendance-loopbaan geacht wordt te zijn:

1°. uitstekend, zeer goed, goed of voldoende geschikt;

2°. niet geschikt, dan wel

3°. of er uitzicht bestaat, dat de candidaat, na een tijdsverloop van minstens 6 maanden, de bewijzen van de gevorderde geschiktheid zal kunnen afleggen.

Van wetenschappelijk onderwijs aan de aspirant-intendanten in het Deutsche leger is, zooals uit het vorenstaande blijkt, geen sprake.

Alleen wordt hun medegedeeld aan welke onderwerpen, behorende tot het gebied van de legeradministratie en legerverpleging, van het burgerlijk en handelsrecht, van de statistiek en de technologie, zij, gedurende hunne detachceering bij den korps-intendant, in het bijzonder hunne aandacht moeten wijden.

Volgens de wet van 16 Maart 1882 op de Legeradministratie, bestaat in het Fransche leger het personeel der Intendanten uit: Intendanten-Generaal, Militaire-Intendanten, Onder-Intendanten 1^e, 2^e en 3^e klasse en Adjuncten.

De Adjuncten worden genomen uit de kapiteins van alle

wapens en uit de officieren van administratie 2^e klasse, die ingedeeld zijn bij de diensten van de kleeding, de levensmiddelen, de hospitalen en bij de bureaux der Intendance. Deze officieren moeten op de bijzondere voordracht staan voor eene overplaatsing bij de Intendance, en minstens gedurende een jaar den rang van kapitein of officier van administratie bezitten op 31 December van het jaar, waarin zij voorgedragen zijn. Zij doen een *vergelijkend* examen voor eene commissie, welke jaarlijks door den M. v. O. wordt benoemd.

Een vijfde deel van het aantal plaatsen voor Onder-Intendant 3^e klasse wordt, na een *vergelijkend* examen, gegeven aan chefs de bataillon ou d'escadrons, aan kapiteins en officieren van administratie 1^e klasse, die 4 jaar hun rang hebben bekleed en geregeld voor bevordering in aanmerking zijn gebracht. Het overige vier vijfde van het aantal plaatsen is voor de Adjuncten, voor de helft naar ancienneteit, voor de helft bij keuze.

Een vijfde deel van het aantal plaatsen voor Onder-Intendant 2^e klasse wordt aangevuld door chefs de bataillon ou d'escadrons, die hun rang 3 jaar hebben bekleed, voor bevordering in aanmerking zijn gebracht en op de bijzondere voordracht staan om bij de Intendance te worden overgeplaatst. Het overige vier vijfde van het aantal plaatsen is voor de Onder-Intendanten 3^e klasse, en wel bij keuze.

De Onder-Intendanten 1^e klasse worden uitsluitend gekozen uit de Onder-Intendanten 2^e klasse, die minstens 2 jaar in dien rang dienen.

De Militaire-Intendanten en de Intendanten-Generaal worden uitsluitend gekozen, resp. uit de Onder-Intendanten 1^e klasse en de Militaire-Intendanten, die minstens 3 jaar in hun rang hebben gediend.

Het programma van examen voor chefs de bataillon ou d'escadrons, voor kapiteins en officieren van administratie (officiers principaux en die van de 1^e en 2^e klasse), laatstelijk vastgesteld in 1888, omvat de kennis van de algemeene wetgeving des lands en van de militaire organisatie en administratie, alsmede algemeene begrippen over topographie.

Het *schriftelijk* examen bestaat in het maken van een opstel

over een of ander onderwerp uit het programma, een *eerste mondeling* examen loopt over onderwerpen uit het eerste gedeelte van het programma (algemeene wetgeving en militaire organisatie, en topographie), een *tweede mondeling* examen over de militaire administratie, terwijl bovendien een proef in de rijkunst moet worden afgelegd.

De Intendance bij het auxiliaire kader bestaat uit Militaire Onder-Intendanten, Adjuncten, en Attachés 1e en 2e klasse. Zij, die voor zulk eene betrekking in aanmerking wenschen te komen, moeten eveneens een examen afleggen, dat de organisatie en administratie van het leger, alsmede een proef in de rijkunst omvat.

Voor zooveel noodig, zij hierbij in herinnering gebracht, dat bij voormelde wet van 16 Maart 1882 de contrôle over de legeradministratie werd opgedragen aan een korps Contrôleurs, die, aan geene militaire rangen geassimileerd, onmiddellijk onder den M. v. O. ressorteeren, en uit zijn naam handelen.

In Italië is de verpleging van het leger opgedragen aan een dienstvak, dat den naam draagt van het *Militair Commissariaat*.

De officieren, hiertoe behoorende, vormen een afzonderlijk korps, dat uitsluitend gerecruteerd wordt uit leerlingen van het 8^e studiejaar van de militaire school te *Modena*, en die met het oog daarop, eene bijzondere opleiding ontvangen.

Het leerplan omvat :

de administratie, verdeeld in :

het administratief beheer van den Staat ;

de legeradministratie en den dienst bij het Militair Commissariaat in tijden van vrede en oorlog ;

de technologie ;

de staathuishoudkunde en de statistiek ;

de militaire comptabiliteit ;

de logistiek.

De leerlingen van voornoemde school, die voor het Militair Commissariaat wenschen te worden opgeleid, moeten de aanvraag daartoe indienen tegen het tijdstip van hun overgang in het 3^e studiejaar.

Overtreft het aantal adspiranten het getal beschikbare plaatsen bij het dienstvak, dan geschiedt de aanwijzing door het lot.

De benoeming tot 2^{en} luitenant bij het Militair Commissariaat geschiedt onmiddellijk na afloop van het eindexamen, ongeacht of er al dan niet plaatsen bij het dienstvak beschikbaar zijn.

De recruteering van het korps Intendanten heeft in België op de volgende wijze plaats.

De vacatures in den rang van Onder-Intendant 2^e klasse worden, na een afgelegd examen, aldus vervuld :

1°. De eerste helft der plaatsen wordt gegeven aan de kapiteins-kwartiermeesters 1^e klasse.

2°. De tweede helft is beschikbaar voor kapiteins van alle wapens en voor de officieren van administratie, geassimileerd aan den rang van kapitein en beneden 40 jaar oud op het tijdstip, dat zij voorgedragen worden om aan het vergelijkend examen deel te nemen.

Bij gebrek aan candidaten onder de kapiteins van alle wapens, wordt ook de tweede helft der vacatures gegeven aan de kapiteins-kwartiermeesters 1^e klasse.

Het *mondeling* examen, ter verkrijging van den rang van Onder-Intendant 2^e klasse omvat, behalve de kennis van de wetten en Kon. Besluiten, het leger betreffende, het algemeen geldelijk beheer van den Staat, de staathuishoudkunde en den Intendance-dienst in tijden van vrede en oorlog.

Het *schriftelijk* examen bestaat in een opstel over een of ander onderwerp uit de vakken, waarover het mondeling examen heeft gelooopen.

Een nieuw programma van examen is in studie, waarop o. a. ook de geschiedenis der voornaamste oorlogen in Europa in de 19^e eeuw zal voorkomen.

Uit het vorenstaande beknopte overzicht zal U gebleken zijn, dat in deze materie in de onderscheidene legers volstrekt geene eenheid van denkbeelden bestaat. Men zou wel kunnen zeggen : zooveel landen, zooveel stelsels. Worden in sommige Rijken geene bijzondere waarborgen van geschiktheid geëischt, in an-

dere opent een examen den toegang tot het dienstvak (Frankrijk en België), terwijl elders weder de gelegenheid wordt gegeven de noodige wetenschappelijke kennis aan eene staatsinrichting van hooger militair onderwijs (Oostenrijk), of wel de vereischte practische kennis door detachceering bij de Intendance te verkrijgen (Duitschland). Eindelijk heeft in één Rijk (Italië) de opleiding plaats alvorens de officiersrang is bereikt.

Bovendien zal het Uwe aandacht hebben getrokken, dat de eischen van wetenschappelijke kennis zeer verschillen en in Oostenrijk en Duitschland veel hooger zijn dan in Frankrijk en België.

Wat is en wat wordt nu in ons leger voor de opleiding en vorming tot intendant gedaan?

Het was de M. v. O. van Mulken, die, overtuigd van de waarheid, dat ook voor het leger «kennis, macht is», met helderen blik inzag, dat het militair onderwijs in het algemeen, dat de wetenschappelijke opleiding en vorming van officieren voor de onderscheidene dienstvakken in het bijzonder, verbetering behoefde. Als gevolg daarvan werd, tijdens zijn bestuur, in 1868 de Stafschool opgericht, tot opleiding van Generale Stafofficieren, en werd in 1870 een examen in het leven geroepen voor hen, die wenschten bij de Intendance te worden geplaatst.

Het hooge gewicht, dat er in gelegen is, om het korps der militaire intendanten voortdurend te doen bestaan uit officieren, van wie met grond te verwachten is, dat zij hunne zooveel omvattende dienstbetrekking, zoowel in tijd van vrede als in dien van oorlog, maar eisch zullen kunnen verrichten, leidde er toe, voortaan de officieren, die tot de vervulling van de betrekking van militair onder-intendant 2^e klasse in aanmerking komen, daartoe niet te bestemmen, dan na vooraf, bij een af te leggen examen, blijken van de noodige bekwaamheid te hebben gegeven.

Tot dit examen werden toegelaten de officieren van het personeel der militaire administratie, rang van kapitein bezittende; ook kapiteins van de verschillende wapens, alsmede eerste-luite-

nants-kwartiermeesters, die ten minste 8 jaren in den luitenant-rang hadden gediend, konden tot het afleggen van het examen (Bijlage B) in aanmerking komen.

Deze maatregel was ongetwijfeld reeds een stap in de goede richting. Toch valt het niet te loochenen dat, toen niet tevens aan de belanghebbende officieren de gelegenheid werd geboden, waar de vereischte kennis kon worden verkregen, en dezen dus wel verplicht waren «de prendre leur bien où ils le trouvaient», de regeling niet afdoende bleek te zijn.

Doch weldra zou die gelegenheid worden opengesteld, toen in 1875 de Stafschool in eene Krijgsschool voor Officieren hervormd, en daarmede de vakinrichting veranderd werd in eene andere, strekkende om aan alle officieren, die door aanleg, intellectuele ontwikkeling en kennis daartoe in aanmerking konden komen, de gelegenheid te openen, zoodanige hoogere wetenschappelijke en practische vorming te verkrijgen, als ten grondslag moet strekken aan het naar behooren bekleeden van de hoogere rangen in het leger of het vervullen van de verschillende dienstbetrekkingen bij den Generalen Staf, de Intendance, enz., die tot de hoogere troepenleiding behooren.

De cursus voor de Intendance was bepaald op één jaar.

De officieren werden tot dien cursus toegelaten na het afleggen van een toelatingsexamen, waarvan het programma (Bijlage A.) behalve algemeene begrippen van natuur- en scheikunde, grondige kennis van de korpsadministratie en dienstvoorschriften, o. a. omvatte, elementaire kennis van de tactiek der 3 wapens, van de inrichting en het gebruik van de vuur- en blanke wapens bij ons leger, en van de veld- en duurzame versterkingskunst, en het militair recht.

Het onderwijs aan dien eenjarigen of juist gezegd, half-jarigen cursus (1 Nov.—1 Mei) strekte zich uit over legerbeheer en legerverpleging, militaire aardrijkskunde en statistiek, algemeene begrippen van stafdienst in tijden van oorlog, plichten en werkring van de Intendance in bedreigde en belegerde vestingen en bij de troepen te velde, militair gebruik van spoor- en waterwegen, dienst van de transporten te velde, kennis van grondstoffen en waren, in betrekking tot kleeding

en verpleging van troepen, Fransche en Hoogduitsche talen.

Na afloop van den cursus werden de officieren werkzaam gesteld bij de Divisie-Intendanten, en wel bij voorkeur bij een intendant, die aan de oefeningen in eene legerplaats of aan najaars-manoeuvres moest deelnemen.

Ik zal u nu verder niet vermoeien met eene uitvoerige mededeeling van alle meer of minder belangrijke wijzigingen, welke sedert 1875 in de opleiding der adspirant-intendanten zijn aangebracht. Alleen de voornaamste mogen hier in het kort eene plaats vinden, en als bewijs dienen van het ernstig streven, dat bij de toenmaals elkander snel opvolgende Ministers van Oorlog bestond, om die opleiding steeds meer en meer aan haar doel te doen beantwoorden.

In de eerste plaats zij dan in herinnering gebracht, dat in 1877 de cursus verlengd werd tot *twee* jaren, terwijl bovendien een halfjarige cursus werd ingesteld voor officieren, die, na den volledigen krijgskundigen cursus van drie jaren aan de Krijgsschool te hebben doorloopen, zich voor intendant wenschten te bekwamen.

Eene andere belangrijke bepaling van het K. B., waarbij die wijziging tot stand kwam, was, dat in den regel niemand bij de Militaire Intendance zou worden overgeplaatst dan hij, die een der beide cursussen voor de Intendance met goeden uitslag had doorloopen.

Inmiddels was de wet van 30 Mei 1877 (Staatsblad n°. 141), houdende regeling van het onderwijs aan de Koninklijke Militaire Academie, tot stand gekomen, en bij art. 11 van die wet bepaald, dat de inrichting der Krijgsschool bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur behoorde te worden geregeld.

Als gevolg daarvan kwam onder den Minister de Roo van Alderwerelt, in 1878 de U bekende regeling tot stand, waarbij de Krijgsschool verdeeld werd in twee Afdeelingen, de I^e Afdeeling gevestigd ter plaatse, waar de Koninklijke Militaire Academie zich bevindt, de II^{de} Afdeeling te 's-Gravenhage.

Aan laatstgenoemde werden 3 cursussen gehouden: een voor algemeene krijgskundige studiën, een voor studiën uitsluitend voor artillerie- en genie-officieren en een voor intendance. Elke

cursus duurde *twee* jaren, terwijl het tijdvak van 1 Juni—1 October geheel of gedeeltelijk bestemd werd voor practische oefeningen.

Wat de programma's van toelating en onderwijs voor den Intendance-cursus aan de II^{de} Afdeeling der Krijgsschool betreft, zal ik mij bepalen tot de opmerking, dat het eerste eenvoudiger, het laatste uitgebreider was dan hetzelfde programma bij de Krijgsschool voor Officieren van 1875.

Tot dien cursus konden worden toegelaten kapiteins der verschillende wapens, onder-intendauten 2^e kl. en kapiteins-kwartiermeesters, zoomede luitenants der verschillende wapens en luitenants-kwartiermeesters, voor zoover zij minstens 4 jaar in den rang van officier gediend en blijken gegeven hadden van voldoende practische bedrevenheid.

Voorts werd bepaald, dat de officieren, die een der cursussen in zijn' geheelen omvang hadden gevolgd, zoo zij dit verlangden, alvorens de Krijgsschool te verlaten, een examen konden afleggen in de vakken, waarin zij onderwijs hadden genoten. Aan dit examen kon worden deelgenomen door officieren, die de lessen der Krijgsschool niet bijgewoond of alleen het onderwijs in enkele vakken gevolgd hadden, met dien verstande, dat ook voor deze officieren het examen zou loopen over alle vakken, waarin aan de Krijgsschool onderwijs was gegeven.

De officieren, die aan dat examen voldeden, ontvingen daarvan, van wege den M. v. O., een *brevet*, en kwamen, te rekenen van 1 Oct. 1881, onverminderd de verder te stellen eischen, in de eerste plaats in aanmerking voor eene plaatsing o. a. bij de Intendance.

Volledigheidshalve zij hierbij nog vermeld, dat bij deze regeling ook voor officieren uit *Oost- en West-Indië* de gelegenheid werd opengesteld zich voor de Intendance te bekwamen.

Gelijk bekend is, heeft deze schepping van den Minister de Roo van Alderwerelt niet lang bestaan, want de Minister Reuther, die het wenschelijk achtte, aan de Krijgsschool eene meer algemeene strekking te geven, waarbij vooral het streven naar het verkrijgen van meer kennis op den voorgrond trad, en ontwikkeling in verschillende richtingen mogelijk was, wijzigde in

1880 dienovereenkomstig de Krijgsschool, waarbij de technische cursus verviel. De duur van den Intendance-cursus bleef op twee jaren bepaald, doch het programma van onderwijs aan dien cursus onderging weder eenige wijziging.

Eene belangrijke verandering was, dat voortaan alleen officieren in den *luitnantsrang* het toelatingsexamen mochten afleggen, en wel zij, die vier jaren in den rang van officier hadden gediend, met hun eigen dienstvak of wapen grondig bekend waren, en blijken hadden gegeven van voldoende praktische bedrevenheid.

Deze laatste regeling, in 1881 ook op officieren van het Indische Leger toepasselijk verklaard, is van kracht gebleven tot 1 November 1891, toen de wet van 21 Juli 1890 (Staatsblad n°. 126), voor zooveel het hooger militair onderwijs betreft, in werking is getreden.

Wanneer wij op dit punt gekomen, even stil staan en den blik achterwaarts wenden, dan zouden wij het bestaan van onze Inrichting van hooger militair onderwijs kunnen verdeelen in twee perioden, eene van beweging en eene van rust.

De eerste periode, van af het begin tot aan de regeling Reuther, wordt door den heer Krayenhoff van de Leur, in zijne brochure « Ons hoogste militair onderwijs », de stormperiode genoemd. Dat was ze ongetwijfeld, en naar mij voorkomt, eene storm- en drangperiode in tweeërlei zin; niet alleen in zoover, dat steeds gezocht werd naar den besten vorm, waarin de denkbeelden omtrent hooger militair onderwijs moesten belichaamd worden, en bij het zien waarvan men onwillekeurig herinnerd wordt aan de woorden van den leekedichter:

.

« Straks komt een wijzer, die 't weg redeneert », maar ook eene storm- en drangperiode tegen de Krijgsschool, zich uitende in gemis aan belangstelling, in onverschilligheid, ja, in antipathie voor het hooger militair onderwijs, vaak daar, waar dit niet verwacht zou worden.

Die periode vond zijn hoogtepunt, toen de Minister de Roo van Alderwerelt de II^{de} Afdeeling der Krijgsschool te dezer stede vestigde.

Zij, die dien tijd hebben mede doorleefd, herinneren zich de veel bewogen dagen uit het jaar 1878 gewis nog levendig.

Wat stout vermeten van den Minister, eene inrichting voor hooger militair onderwijs in de residentie te vestigen! Was dat nu een bodem, geschikt voor zulk een uitheemsch gewas? Menig jongere uit die dagen vond zulk eene inrichting alhier voor het minst overbodig; hij bewoog zich immers in de hofstad in velerlei richting met succes, zonder daarbij de behoefte te gevoelen de richting van genoemd onderwijs te volgen. Onder de ouderen zag men menig hoofd bedenkelijk schudden bij het vernemen, dat die plant van Brabantschen grond naar herwaarts zou worden overgebracht, en toen dat geschied was, kon men menigmaal den welgemeenden raad hooren verkondigen, dat het, natuurlijk in het belang van de plant, maar zaak was, die zoodra mogelijk naar haren vroegeren bodem terug te voeren.

Ook in de Tweede Kamer, wij weten het, vond de regeling van den Minister de Roo van Alderwerelt geene onverdeelde sympathie, in tegendeel, groot verzet, dat zich practisch uitte, toen op 29 November en 16 December 1878, de posten voor de Krijgsschool, resp. op de Indische Begrooting en die van Oorlog uitgetrokken, werden afgestemd.

M. de V., het zou niet passen, te dezer plaatse een votum van een der beide Kamers der Staten-Generaal te beoordeelen, en ik zal mij daarvan dan ook zorgvuldig onthouden, maar ik meen toch wel te mogen zeggen dat, wat dan ook de eigenlijke reden moge geweest zijn, waarom 's Ministers schepping geene genade kon vinden en gedoemd was om onder te gaan, de krachtige strijder van vroeger, die toenmaals machteloos lag neergeworpen op het ziekbed, dat weldra zijne stervenssponde worden zou, door die daad bitter gegriefd moet zijn, want de Krijgsschool was ongetwijfeld een van de meest geliefde geesteskinderen van den Minister de Roo van Alderwerelt.

Zooals reeds werd opgemerkt, trad met de regeling Reuther een tijdperk van rust in. De Krijgsschool werkte rustig voort, de plant sloeg allengs krachtiger hare wortels in Haagschen bodem, zoodat zij thans, nu bij de wet hare plaats alhier is

aangewezen, door niemand meer als eene vreemde indringster wordt beschouwd.

Niet dat ik daarmee zou willen beweren, dat de animositeit, de onverschilligheid van vroeger heeft plaats gemaakt voor vurige liefde, dat de heilbegeerigen, de naar kennis dorstenden zich staan te verdringen om toegelaten te worden, ten einde zich te laven aan de bron der wetenschap, maar wel, dat ook in deze gezegd kan worden: «les idées ont marché»; betere, juistere denkbeelden omtrent de waarde van hooger militair onderwijs hebben zich verbreid en doen dat steeds verder, en daardoor ontstaat van zelf een meer billijk, een meer waardeerend oordeel over de inrichting, waar dat onderwijs gegeven wordt.

Laten wij na dien blik in het verleden, een blik op het heden en in de naaste toekomst werpen, en zien wat de in 1890 tot stand gekomen wettelijke regeling van het hooger, militair onderwijs voor de opleiding van aspirant-intendanten belooft.

Vooraf echter wil ik nog even een paar wetsontwerpen noemen, waarbij de positie der intendanten en de opleiding tot intendant werden behandeld. Ik bedoel de beide wetsontwerpen, regelende de opleiding en de bevordering der officieren van den Generalen Staf, resp. van de Ministers de Roo van Alderwerelt en den Beer Poortugael.

Het eerste Ontwerp werd aan de 2e Kamer ingediend bij Koninklijke Boodschap van 23 Maart 1878.

Het Voorloopig Verslag over dat Ontwerp, 25 Mei d. a. v. mitgebracht, luidde over het algemeen niet gunstig, en bevatte ten aanzien van de Intendance o. a. de volgende opmerkingen:

«Er werd door sommige leden op aangedrongen, dat maatregelen zouden worden beraamd, opdat ook officieren der Intendance, Stafofficieren kunnen worden. De aandacht van den Minister werd bij deze gelegenheid ook op de inrichting der Intendance gevestigd. De werkring der officieren van dat dienstrak en de eischen, die hun worden gesteld, behooren thans geheel anders te worden geregeld dan bij de wet van 1851 is geschied.

«De Intendance» — zoo zeiden die leden — «is nauw aan den Generalen Staf verwant; beide behooren open dienstvakken te zijn.

«Het is nuttig, dat een officier eenige jaren bij de Intendance werkzaam gesteld kunne worden, maar het kan bekwame, alleszins geschikte officieren van den overgang bij dat korps terughouden, wanneer zij weten, dat zij in dat geval gedurende hun geheelen diensttijd daarbij moeten blijven.»

Ik merk hierbij op, dat de intendanten niet onbelangrijk waren vooruitgegaan. Werden zij in de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag over de Oorlogsbegroting voor het dienstjaar 1874 «abgefertigt» met de qualificatie «contrôleurs der militaire administratie», thans wilden «sommige leden» van hen Stafofficiëren maken.

Dit ontwerp is ten gevolge van de ziekte en het overlijden van den Minister de Roo van Alderwerelt niet in openbare behandeling gekomen.

Zijn opvolger, de Minister den Beer Poortugael, zond een gewijzigd Ontwerp tot regeling van de opleiding en de bevordering der officieren van den Generalen Staf in, dat tevens bepalingen bevatte omtrent de opleiding, welke aan de Krijgsschool zou worden verkregen.

De duur van den cursus voor algemeene krijgskundige studiën werd weder van 2 op 3 jaren, die voor de Intendance op 2 jaren gesteld.

Ook de vakken, waarin onderwijs zou gegeven worden, werden in het wetsontwerp vermeld. Brevet en brevetten-examen werden afgeschaft.

In de Memorie van Beantwoording, welke dat gewijzigd Ontwerp vergezelde, lezen wij o. a. ten aanzien van de Intendance:

«Met belangstelling nam de ondergeteekende in het Voorloopig Verslag kennis van de zienswijze van die leden der Kamer, die van meening waren, dat de inrichting der Intendance nadere wettelijke voorziening vereischte.

«Hij hoopt later aan de Staten-Generaal een wetsontwerp te kunnen aanbieden, waarbij de belangen van dit dienstvak

«meer overeenkomstig de eischen des tijds worden behartigd
«dan bij de wet van 28 Augustus 1851 is geschied.

«In het nu behandelde wetsontwerp kan uit den aard der
«zaak slechts van de *opleiding* der officieren tot den werkkring
«der Intendance sprake zijn. Zoowel de bedoeling der wet van
«30 Mei 1877 als de belangen van eene doeltreffende opleiding
«voor dat dienstvak vorderen, dat aan de krijgsschool een cur-
«sus voor de Intendance worde gehouden, waarvan de hoofd-
««beginselen — overeenkomende met die, welke den grondslag voor
«het hooger militair onderwijs van de overige officieren van het
«leger nitmaken — in deze wet moeten worden aangetroffen».

En ter anderer plaatse :

«Voor de theoretische en practische opleiding der officieren,
«die aan den Intendance-cursus deel nemen, kan met een twee-
«jarigen cursus worden volstaan. Ook op de belangen van de
«practische vorming van de hier bedoelde officieren zal met de
«meeste zorg worden gelet. Practische oefeningen in het labo-
«ratorium, het bezoeken van voor den Intendant belangrijke
«technische inrichtingen en fabrieken zullen, nevens het dienst
«doen onder de leiding der Intendanten en bij de centrale
«werkplaatsen van kleeding en uitrusting, daarbij op den voor-
«grond staan».

Ook dit wetsontwerp bracht het niet tot de openbare be-
raadslaging, daar de Minister den Beer Poortugael aftrad, en
vervangen werd door den Minister Renther, die, in het geheel
niet kunnende deelen in de gevoelens van zijne beide voorgan-
gers, het Ontwerp introk.

Wanneer ik nu nog het Ontwerp-Weitzel noem, tot rege-
ling van het militair onderwijs, voor zoover daarbij de opleiding
tot en de hoogere vorming van den officier bij de Landmacht
is betrokken, waarin o. a. een tweejarige Intendance-cursus was
opgenomen, en dat, bij Koninklijke Boodschap van 23 Januari
1888 aan de Tweede Kamer ingediend, tengevolge van het aftreden
van het ministerie Heemskerk in het voorjaar van dat jaar,
niet in behandeling is gekomen, dan zijn wij genaderd tot het
Ontwerp van wet tot regeling van het militair onderwijs bij de
Landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiers-

rang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, van den Minister Bergansius, dat bij Koninklijke Boodschap van 20 Augustus 1889 aan de Tweede Kamer werd ingezonden.

Dit Ontwerp is, na tengevolge van het overleg tusschen Regeering en Tweede Kamer, meer en minder belangrijke wijzigingen te hebben ondergaan, tot wet verheven, en als de Wet van 21 Juli 1890 (n° 126) in het Staatsblad opgenomen.

Laat mij U van deze Wet, welke, voor zooveel de hoogere vorming van den officier betreft, 1 November l.l. in werking is getreden, in verband met het onderwerp van dezen avond, het volgende mogen vermelden.

Volgens art. 3 is er eene Hoogere Krijgsschool, bestemd tot vorming van officieren:

a. in algemeen krijgskundige richting, alsmede voor de hoogere troepenleiding en voor den dienst bij den Generalen Staf;

b. voor den Intendance-dienst.

Volgens art. 4 is de Hoogere Krijgsschool gevestigd te *'s-Gravenhage*.

De vakken, waarin aan de Hoogere Krijgsschool onderwijs wordt gegeven, zijn in art. 40 van de Wet opgenomen, terwijl volgens art. 5, bij algemeenen maatregel van bestuur, daaraan andere vakken kunnen worden toegevoegd.

De omvang van het leerplan, de wijze, waarop het over de verschillende studiejaren wordt verdeeld, de eischen, waaraan bij den overgang naar een hooger studiejaar moet worden voldaan, worden, volgens laatstgenoemd artikel, door den M. v. O. bepaald, na gehouden overleg met den M. v. K., voor zooveel betreft de hoogere vorming van den officier, ten behoeve van den dienst in de Koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddelen.

Volgens art. 7 der Wet moeten bij Reglement worden vastgesteld, o. a. de inwendige regeling van de Hoogere Krijgsschool en de voorschriften, volgens welke het toelatings-examen aan de Hoogere Krijgsschool wordt afgenomen.

Het leerplan van de studiën, bij art. 3 *a* en *b* bedoeld, wordt over 3 jaren verdeeld.

Volgens bij Reglement vastgestelde regelen worden de leer-

lingen, in het belang van hunne practische vorming of voor het volgen van bijzondere studiën, met dat leerplan verband houdende, bij korpsen en burgerlijke of militaire instellingen gedetacheerd (art. 41).

De vergunning om aan het toelatings-examen voor de Hoogere Krijgsschool, volgens het daarvoor bij Reglement vastgestelde programma deel te nemen, wordt verleend aan officieren, die :

a. op het tijdstip van den aanvang van het eerstvolgende leerjaar minstens vijf jaar in dien rang hebben gediend ;

b. naar door Onzen M. v. O., zooveel noodig, in overleg met onzen M. v. K. te stellen regelen — ook wat practische geschiktheid, gedrag en dienstijver betreft — daarvoor in aanmerking kunnen komen (Art. 42).

Ten aanzien van de officieren, die hunne studiën aan de Hoogere Krijgsschool hebben voleindigd, wordt jaarlijks door commissiën, door Onzen M. v. O. te benoemen, aan dien Minister een verslag uitgebracht (Art. 43).

Tot uitvoering van Art. 48 der Wet werd bij K. B. van 14 September 1891 (Staatsblad n°. 170) een *Reglement* vastgesteld, en voorts door de M. v. O. en v. K. een *Voorschrift* voor de Hoogere Krijgsschool gearresteerd.

In het eerstgenoemde vinden wij o. a. het programma van het toelatings-examen voor de studiën voor den Intendance-dienst, en in het Voorschrift het leerplan voor die studiën aan de Hoogere Krijgsschool.

Het programma van het toelatings-examen omvat :

1°. Natuurkunde, en wel datgene, wat sedert 1877 werd gevorderd.

2°. Aardrijkskunde.

a. Voor officieren van het Ned. Leger : de natuur- en de staatkundige aardrijkskunde van Nederland ; zoomede in hoofdtrekken die van België, Frankrijk en Duitschland.

b. Voor officieren van het Ned.-Ind. Leger : de natuur- en de staatkundige aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië, zoomede van de Rijken en Koloniën in Voor- en Achter-Indië, den Indischen Archipel en Australië.

3°. Talen.

Kennis van de Ned. taalregels en het bezit van een' goeden, beknopten stijl. Het vlot, met beschaafde uitspraak, lezen en zonder te veel moeite voor de vuist in het Nederlandsch vertalen van Fransch, Duitsch en Engelsch proza, ook op het gebied van krijgsgeschiedenis en tactiek.

Het maken van eenvoudige opstellen, met behulp van woordenboeken in de genoemde talen, over eenig gegeven onderwerp.

Tot aanbeveling strekt, dat de adspirant zich in een of meer dezer talen gemakkelijk kan uitdrukken, en voor zooveel de officieren van het Ned.-Ind. Leger betreft, kennis van de Maleische spraakkunst.

4°. Militaire administratie.

Grondige kennis van de compagnies-administratie.

Vergelijken wij dit programma met dat voor de toelating tot de Krijgsschool voor Officieren van 1875, dan blijkt dat daaruit zijn verdwenen: kennis van scheikunde, elementaire kennis van de tactiek der 3 wapens, van de inrichting en het gebruik van de vuur- en blanke wapens bij ons leger, van de veld- en duurzame versterkingskunst, alsmede van het militair recht, en vergeleken met dat van 1880, is er uit vervallen de scheikunde, terwijl daarentegen, in tegenstelling met beide, in het programma zijn opgenomen, grondige kennis van de compagnies-administratie en kennis van de Engelsche taal.

Tegen eene uitbreiding van het programma met het eerstgenoemde vak zal wel geene bedenking bestaan; of dit ook het geval is ten aanzien van de Engelsche taal, schijnt mij vooralsnog twijfelachtig toe.

De vakken, welke, vele over 2 of 3 studie jaren verdeeld, bij de Hoogere Krijgsschool, aan de adspirant-intendanten onderwezen worden, zijn: natuurkunde, scheikunde, militaire aardrijkskunde en statistiek, strategie en krijgsgeschiedenis, tactiek, legerverpleging, legeradministratie, ook in verband met de wetten des Rijks, dienst der militaire administratie in tijden van vrede en oorlog, militaire gezondheidsleer, warenkennis (mechanische en chemische technologie daaronder begrepen), oorlogspolitiek en oorlogsgebruiken, staatswetenschappen, Fransche, Hoogduit-

sche en Engelsche talen, practische oefeningen en paardrijden.

Voor de adspirant-intendauten van het Indische leger wordt het onderwijs in deze vakken — voor zooveel noodig — gewijzigd, in verband met hunne dienstbestemming bij dat leger, en komen daarbij dan nog: de Maleische taal, land- en volkenkunde van Ned.-Indië en het Staats- en administratief recht van Ned.-Indië.

Vergelijken wij dit programma van onderwijs met dat van 1880, en houden wij rekening met de uitbreiding, welke dit laatste in den loop der jaren heeft ondergaan, dan zien wij het nieuwe programma vermeerderd met tactiek, militaire gezondheidsleer en Engelsche taal, de Indische vakken — zoo ik mij niet bedrieg — verminderd met Javaansche taal, land- en volkenkunde en godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken in Ned.-Indië.

Wanneer wij de lange reeks van vakken overzien, dan treffen wij daaronder geen enkel vak aan, waarvan gezegd zou kunnen worden, dat de kennis daarvan voor den a.s. intendant niet noodig of nuttig kan heeten.

Natuurlijk is voor hem het eene vak van meer gewicht dan het andere, en is de mate van kennis, welke door hem in sommige vakken verkregen moet worden, grooter dan die in andere vakken. Van zelf treden vakken als legerverpleging, legeradministratie, dienst der militaire administratie, warenkennis, met natuur- en scheikunde als hulpwetenschappen, op den voorgrond, maar ook de bestudeering van de overige, hierboven genoemde vakken zal hem, als voorbereiding tot of later bij de uitoefening van zijne dienstbetrekking, of wel ter bevordering van zijne algemeene en militair-wetenschappelijke ontwikkeling, te stade kunnen komen.

Het zou voorbarig moeten heeten, wanneer nu reeds een oordeel werd uitgesproken over een programma van onderwijs, dat eerst sedert enkele maanden in werking is getreden, en dat natuurlijk niet dan na rijpe overweging is vastgesteld. Mochten daarin leemten of gebreken zijn, dan zullen die te zijner tijd wel aan het licht komen.

Ik zou mij dan ook niet gaarne aan zulk eene voorbarigheid schuldig maken, te minder, daar ik overtuigd ben van mijne incompetentie ten deze. Slechts eene enkele bescheiden vraag moge mij geoorloofd zijn.

In de eerste plaats dan zij gevraagd of voor de adspirant-intendanten van het Ned. leger het onderwijs in de Engelsche taal niet gemist kan worden? Het is mij niet duidelijk, waarom aan de kennis van deze taal voor den a.s. intendant zóóveel gewicht wordt gehecht, dat zij geëischt wordt bij het toelatings-examen, en dat het bijwonen van het onderwijs in die taal aan de Hoogere Krijgsschool *verplichtend* is gesteld. Komt de intendant meer in aanraking met Engelschen, ligt het op zijn weg, veelvuldiger Engelsch te moeten spreken, lezen en daarin te correspondeeren dan andere officieren, van genoemde inrichting afkomstig? Niemand zal dit in ernst beweren. Ik zeg niet, dat de kennis van die taal niet nuttig voor hem is, maar of het nut opweegt tegen de moeite en het bezwaar om op mannelijken leeftijd nog eene taal te moeten leeren, welke men of nooit, of als schoolknaap tot zekere hoogte heeft geleerd, waag ik te betwijfelen.

Eene dergelijke vraag kan wellicht gelden voor de adspirant-intendanten van het Indische leger ten aanzien van de Deutsche taal, terwijl ik verder niet inzie, waarom het bijwonen van het onderwijs in de drie moderne talen voor de adspirant-intendanten *verplichtend*, voor de overige officieren *facultatief* is gesteld.

Voorts moge de vraag eene plaats vinden, waarom aan de a. s. intendanten geen onderwijs wordt gegeven in stafdienst en in de leer van het krijgswezen?

Wat het eerste vak betreft, voorzie ik het antwoord, dat de leerlingen in kennis worden gesteld met de dienstbestemming en den werkkring van de Intendance, en voorzeker, die kennis is in de eerste plaats noodig, maar tevens schijnt het mij wenschelijk toe, dat zij eenigermate bekend worden gemaakt met de diensten van den Generalen Staf in de bureaux, bij manoeuvres en in oorlogstijd, — van het dienstvak, waarmee de Intendance, in tijden van vrede en van oorlog, zoo veelvuldig en

zoo nauw in aanraking komt. En wat de leer van het krijgswezen betreft, hetgeen daarvan met de officieren hier te lande en die van Indië behandeld wordt, n.l. een overzicht van de voornaamste stelsels van legervorming en legeriurichting, resp. in Europa en in koloniën, — zou dat ook niet nuttig zijn voor de a. s. intendanten? Wanneer door U in mijne meening wordt gedeeld, dat de quaestie der legervorming het belangrijkste vraagstuk is van de leer van het krijgswezen, een vraagstuk, waarmede ieder officier in meer of minder mate bekend behoort te zijn, en dat tevens in nauw verband staat met het oorlogsbudget, dan moet die vraag m. i. bevestigend worden beantwoord.

Nog zij het mij vergund te vragen, of het bijwonen van krijgsspel-oefeningen voor de a. s. intendanten niet nuttig zou wezen? Behalve dat hun daardoor de gelegenheid werd geboden hunne tactische kennis te vermeerderen, zou hun daarbij eene actieve rol kunnen worden toebedeeld, door hun op te dragen het nemen van maatregelen voor de verpleging van troepenafdeelingen in verschillende gevallen, het aanleggen van magazijnen, van veldbakkerijen en slachterijen, het formeeren en regelen van verplegingstreinen. Het wil mij voorkomen, dat in eene dergelijke toepassing van het theoretisch geleerde op concrete gevallen, wel eenig nut gelegen is.

In voormelde vakken wordt gedurende 23 maanden, over 3 studie jaren verdeeld, onderwijs gegeven, doch daarmede is de wetenschappelijke opleiding niet voltooid. Immers, zooals U bekend is, bestaat sedert eenigen tijd voor de a. s. intendanten de gelegenheid, landbouwkundig onderwijs te ontvangen aan de Rijkslandbouwschool te *Wageningen*.

De Hoofdontendant, evenals de Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, belast met het toezicht op genoemde inrichting, terecht inziende, dat van die school partij ware te trekken voor de opleiding van adspirant-intendanten, deed in verband daarmede aan den M. v. O. de noodige voorstellen, en zoo kwam, met welwillende medewerking van den Minister v. Binnenlandsche Zaken, eene regeling tot stand, volgens welke van af 1 Jan. 1890, voornoemde categorie van officieren, jaarlijks

gedurende zes maanden aan die Landbouwschool zouden worden gedetacheerd.

Hoe goed deze maatregel op zich zelf ook zijn moge, in verband met de omstandigheid, dat de detachering eerst plaats heeft na afloop van den Intendance-cursus, en dus het onderwijs aan de beide inrichtingen geen verband met elkander houdt, kan zij niet zooveel nut afwerpen, als wanneer zij in den cursus wordt opgenomen.

Ten einde echter verkeerde gevolgtrekkingen te voorkomen, voeg ik dadelijk er bij, dat bij den toenmalig bestaanden tweejarigen cursus eene andere indeeling niet mogelijk was.

Eene belangrijke verbetering van de jongste regeling, en tevens ook een voornaam motief, waarom de 2-jarige cursus met een jaar werd verlengd, is dan ook, dat het onderwijs aan de Landbouwschool in dat aan de Hoogere Krijgsschool is ingelascht, zoodanig dat de detachering te *Wageningen* in het tweede cursusjaar plaats heeft, nadat de leerlingen, door het onderwijs in natuur- en scheikunde, resp. in het eerste en het eerste en een gedeelte van het tweede studiejaar voorbereid, in laatstgenoemd jaar, van 1 Maart — 30 Juni en in het derde studiejaar, van 1 September — 31 October, dus gedurende zes maanden, te *Wageningen* theoretisch en praktisch onderwijs ontvangen in plantkunde, akkerbouw, dierkunde, vee- en verpleging, zuivelbereiding, bedrijfsleer en scheikundig onderzoek van levensmiddelen.

De inzage van het leerplan (Bijlage C) kan de overtuiging schenken, dat het onderwijs in genoemde vakken geheel is ingericht op het bijzondere doel, waartoe het moet dienen, n. l. den leerlingen de noodige kennis te verschaffen van de plant-aardige en dierlijke voedingsmiddelen, welke voor het leger, bij de verpleging van man en paard, in aanmerking komen.

Bovendien blijven zij ook de maanden Juli en Augustus te genoemder plaatse, tot het uitvoeren van opdrachten, in verband met hunne landbouwkundige studiën, het verzamelen van planten, enz.

Aan dat onderwijs sluit dan in het derde studiejaar het onderwijs in warenkennis aan de Hoogere Krijgsschool.

Het noodzakelijke en rationeele verband tusschen het onderwijs aan beide inrichtingen is op de genoemde wijze tot stand gebracht, en kan niet anders dan er aan bevorderlijk zijn, dat dit onderwijs goede vruchten zal dragen.

Vermelden wij nu nog, dat in het derde studiejaar, na afloop van de theoretische studiën, door de leerlingen vestingwerken, inrichtingen voor verpleging, voor keuring van grondstoffen en waren, magazijnen en fabrieken worden bezocht, waar zij het theoretisch geleerde practisch zien toepassen, — voorts dat de officieren van het Indische Leger, na afloop van die reis, gedurende zes weken worden gedetacheerd bij 's Rijks Centraal Magazijn van mil. kleeding, uitrusting, enz. te *Amsterdam*, ten einde eenige practische geschiktheid te krijgen in het keuren van grondstoffen en van verschillende artikelen van militaire kleeding en uitrusting, dan is daarmede de opleiding aan de Hoogere Krijgsschool voor deze categorie van officieren geëindigd.

Welke zijn nu de voordeelen van de nieuwe regeling?

Als zoodanig zou ik allereerst willen noemen de regeling van het onderwijs *bij de wet*. Daardoor is ook voor de Intendance-studiën stabiliteit verkregen en zijn wijzigingen, als vroeger herhaaldelijk plaats grepen, voor het vervolg minder gemakkelijk gemaakt.

Voorts maakt de cursus thans een integreerend deel uit van de Hoogere Krijgsschool, terwijl bij de regeling van den Minister Reuther, de Intendance-cursus bij de II^{de} Afd. Krijgsschool was gevoegd, maar geen deel ervan uitmaakte. De Directeur van laatstgenoemde inrichting was met het toezicht op den cursus belast, en al zou ik niet gaarne beweren, dat die cursus als het vijfde rad aan den wagen werd beschouwd, en al moet erkend worden, dat genoemde Directeur en de overige leeraars der Krijgsschool, de belangen van het Intendance-onderwijs behartigd hebben op eene wijze, ver boven mijn' lof verheven, toch moet aan de nieuwe wettelijke regeling de voorkeur worden gegeven.

De uitbreiding van den cursus tot 3 jaren, in de eerste plaats te danken aan het initiatief van den toenmaligen afgevaardigde voor *Arnhem*, den tegenwoordigen Directeur der Hoogere Krijgs-

school, geeft, zooals wij gezien hebben, de beste aansluiting van het onderwijs aan de Hoogere Krijgsschool en dat aan de Landbouwschool, terwijl daardoor tevens meer tijd beschikbaar komt voor eene grondige behandeling van de vakken, welke voor den a. s. intendant van het meeste gewicht worden geacht.

Wijders wordt de toegang tot den Intendance-cursus verkregen door het afleggen van een eenvoudig toelatings-examen, zich uitstrekkende over weinige vakken, terwijl daarentegen het programma van onderwijs breed is opgevat, en loopt over vakken, welke dienen om den leerlingen de noodige vak- en krijgskundige kennis bij te brengen, alsmede om hunne algemeene ontwikkeling te bevorderen.

Wat de aspirant-intendanten van het Indische leger betreft, wijs ik nog op twee verbeteringen in de opleiding: 1°. dat ook zij voortaan het onderwijs aan de Landbouwschool te Wageningen zullen bijwonen, hetgeen tot dusver niet het geval was, en 2°. dat zij in het vervolg, in stede van door een intendant van het Ned. leger, door een intendant van het Indische Leger onderwezen zullen worden in vakken als legeradministratie en dienst van de militaire administratie in tijden van vrede en oorlog. Laatstgenoemde officier is, zooals van zelf spreekt, gelet op het groote verschil in beheer, uitrusting en verpleging van beide legers, beter in staat, de leerlingen in deze te geven wat zij noodig hebben, dan eerstgenoemde, met de meeste toewijding en den besten wil, ooit wezen kan.

In hoever het overweging zou verdienen, de Indische aspirant-intendanten, na in Indië te zijn teruggekeerd, gelegenheid te geven tot het nader kennis maken met de Indische landbouwproductie op landelijke ondernemingen in de Preanger-Reg. — welk denkbeeld voor een paar jaren door den oud-luit.-kol.-int. A. E. Winckel werd geopperd — kan ik niet beoordeelen, maar het komt mij voor, dat zulk eene detachceering voor de betrokken officieren nuttig zou kunnen wezen.

Tot dusver bestaat de goede gewoonte, en ik heb geen reden om te onderstellen dat daarvan in de toekomst zal worden afgeweken, dat de aspirant-intendant, na afloop van den

Intendance-cursus, niet naar zijn korps terugkeert, maar tot het leeren kennen van den practischen werkkring van den intendant, gedurende eenigen tijd gedetacheerd wordt bij:

a. de Hoofdadministratie van een korps, waar hij practisch het administratief beheer van een korps leert kennen;

b. den Intendant eener Divisie Infanterie of in eene Militaire Afdeeling, waar hij kennis maakt met de werkzaamheden, welke door dezen in zijne dubbele hoedanigheid van contrôleur der korpsadministratie en van legerverpleger worden verricht. Hij is daar in de gelegenheid, behalve aan den administratieven arbeid, deel te nemen aan de aanbesteding en de keuring van granen, en voorts het proces der broodbereiding, het beheer en toezicht over eene militaire bakkerij, een garnizoens-kleeding- en nachtlegermagazijn te leeren kennen;

c. 's Rijks Centraal Magazijn van militaire kleeding, uitrusting enz. te Amsterdam, alwaar hij, onder de leiding van den Intendant, Hoofd der Keuringscommissie, geoefend wordt in het keuren van grondstoffen en van voorwerpen van kleeding en uitrusting;

d. den Hoofdintendant, waar hij de behandeling leert van tal van zaken, betreffende de verpleging van het leger in vredes-tijd en de voorbereiding daarvan voor oorlogstijd, en waardoor die autoriteit tevens in de gelegenheid wordt gesteld, persoonlijk een oordeel te vellen over de gaven en eigenschappen van hoofd en karakter van den betrokken officier, en te onderzoeken in hoever deze geschikt moet worden geacht om, bij eventueele vacature, eene plaats bij de Intendance te vervullen.

Ten slotte neemt de adspirant deel aan de jaarlijksche manoeuvres van een gedeelte van het veldleger, aan de oefeningen in eene verdedigingsstelling of wel aan die van de cavalerie in den strategischen veiligheidsdienst. Het zijn vooral de voorbereidende maatregelen voor de verpleging van man en paard bij die oefeningen, welke voor hem zeer leerzaam kunnen zijn.

Wanneer hij in de gelegenheid wordt gesteld in de gemeenten, gelegen in de streek, waar gemanoevreerd zal worden, de besprekingen en onderhandelingen bij te wonen met autoriteiten en particulieren betreffende het doen van leveringen van verplegings-

behoefden in kantonnementen, legerplaatsen en bivaks, dan is dat eene uitstekende gelegenheid voor hem, om een der voornaamste gedeelten van den werkkring practisch te leeren kennen. Hij kan dan daarbij, met allerlei slag van personen in aanraking komende, tevens menschenkennis opdoen en leeren beoordeelen in hoever het juist is, als de Engelschen zeggen: «The fault of the Dutch is giving too little and asking too much.»

Voorts kan hij tegenwoordig zijn bij de aanbestedingen en het sluiten van overeenkomsten voor de levering van fourage en ligstroom, bij de voorloopige keuringen van de in de kantonnementen opgelegde voorraden daarvan, en tijdens de manoeuvres kan hij deelnemen aan de uitvoering van den verplegingsdienst bij de troepen, die zich in legerplaatsen, noodkwartieren of bivaks bevinden of die in eene linie of stelling de verdedigingswerken hebben bezet.

Heeft de adspirant nu, — als ik 't zoo noemen mag — de geheele campagne, van het begin tot het einde medegemaakt, dan zal hij tot het inzicht komen, dat de verplegingsdienst bij vredesoefeningen, voor welker voorbereiding gewoonlijk ruimschoots de tijd voorhanden is geweest, niet zoo bijster moeilijk kan heeten, dat het daarbij meer op practische kennis en geschiktheid, alsmede op karaktergaven aankomt dan op een hoofd, waarin gevaren is al wat in boeken steekt; op karaktergaven vooral, slag om met allerlei soort van menschen om te gaan, besluitvaardigheid in het handelen, ook daar waar ten aanzien van de verpleging, eene moeilijkheid overwonnen, een bezwaar uit den weg geruimd moet worden, — iets, wat trots de beste voorbereiding kan noodig zijn.

Wij hebben gezien in hoever voorbereiding en opleiding tot den Intendance-dienst in andere legers plaats vindt, wat te dezen opzichte bij ons leger geschied is en nog geschiedt, en wanneer wij nu de methode, elders toegepast, met de onze vergelijken, dan ducht ik geen tegenspraak, wanneer ik beweer dat in geen enkel leger de opleiding en vorming tot intendant met zooveel zorg plaats heeft, zoo rationeel, zoo veelzijdig is als ten onzent.

Wij hebben het goede genomen waar het gevonden werd,

van Oostenrijk den wetenschappelijken cursus, van Duitschland de detachering voor de practische opleiding overgenomen, een en ander uitgebreid en gewijzigd naar onze toestanden, en wat ons elders minder aanbevelenswaardig toescheen, (eindexamen en vergelijkend examen) ter zijde gelaten.

In dit opzicht heeft m. i. de Staat gedaan wat hij doen kon, en hebben de mannen, die dezen toestand in het leven riepen, aanspraak op de erkentelijkheid van allen, wie de belangen van het leger ter harte gaan.

Vragen wij nu, of door de officieren van de aangeboden gelegenheid gretig wordt gebruik gemaakt, dan kan het antwoord daarop niet bevestigend luiden. De ervaring toch leert, dat tot dusver hoofdzakelijk kwartiermeesters, en dan nog niet eens velen, zich aanmelden, en dat officieren van de wapens zelden, in de laatste jaren zelfs in het geheel niet meer, lust betoonen, de Intendance-studiën te volgen. Aan eene verklaring van laatstgenoemd verschijnsel zal ik mij niet wagen, — doch er is wel iets bevreemdends in, dat onder een betrekkelijk groot aantal luitenants als ons leger telt, zoo weinig animo wordt gevonden om de Intendance-studiën te volgen en vervolgens over te gaan bij een dienstvak, dat, van de materiële zijde beschouwd, niet in ongunstiger conditie verkeert dan de wapens.

Zou hier ook wellicht van toepassing zijn, wat ik eens las ten aanzien van de generaals van het Fransche leger: «(Ils) «estiment et souvent affectionnent chaque Intendant individuellement, mais (ils) avouent, qu'ils n'aiment pas l'Intendance»?

Zal die toestand ook in de naaste toekomst zoo blijven? Zekerheid daaromtrent is bezwaarlijk te verkrijgen, doch gegronde redenen, dat in deze verandering zal komen, zijn evenmin aan te voeren.

Daarom komt het mij voor, dat het zaak is, met genoemd feit rekening te houden, en in verband daarmee, de opleiding tot luitenant-kwartiermeester aan den Hoofdcursus zoodanig te regelen, dat de kwartiermeester, bijaldien hij later tot den Intendance-cursus wordt toegelaten, voor het aldaar te volgen onderwijs zoo goed mogelijk is voorbereid.

Het zal wel schier overbodig zijn te zeggen, dat door mij niet bedoeld wordt eene aansluiting van het onderwijs op den Hoofdcursus aan dat van den Intendance-cursus. Daarvan kan natuurlijk geen sprake zijn; bij eerstgenoemde inrichting moet de vakopleiding tot kwartiermeester doel blijven, daar moet onderwezen worden, wat voor de algemeene ontwikkeling van den a. s. officier en voor de vakkennis van den kwartiermeester noodig is.

Welke vakken, ter bereiking van dat tweeledig doel, behooren te worden onderwezen, is thans hier niet aan de orde. Alleen wensch ik er op te wijzen, dat eenig onderwijs op *krijgskundig*, met name op *tactisch* gebied, voor de a. s. kwartiermeesters m. i. aanbeveling zou verdienen.

Behalve wellicht eenige begrippen omtrent het tactisch gebruik van het wapen, waarvan de kwartiermeesters afkomstig zijn, mag niet worden ondersteld dat de kennis van tactiek bij genoemde officieren aanwezig is, om de eenvoudige reden, dat zij nooit daarin onderwijs ontvingen. Nu weet ik wel, dat tactische kennis voor de kwartiermeesters, bij de uitoefening van hun dagelijkschen dienst, niet te pas komt, dat eenige kennis van de elementaire tactiek niet ten gevolge zou hebben, b. v. dat de betalingslijsten, zoo dit noodig ware, beter zouden worden opgemaakt, maar toch komt het mij, met het oog op de militair-wetenschappelijke vorming van bedoelde officieren in het algemeen, en in het bijzonder, in verband met de omstandigheid dat de kwartiermeesters bestemd kunnen worden om als verplegings-officieren op te treden, aanbevelenswaardig voor, dat zij althans eenige kennis van tactiek bezitten, o. a. van sterkte, samenstelling, vredes- en oorlogsorganisatiën, indeeling, uitrusting, marschvormen en snelheid van beweging bij de onderscheidene wapensoorten.

Men zou met dat elementair tactisch onderwijs aan den Hoofdcursus, als ik het zoo noemen mag, twee vliegen in één klap slaan. Want niet alleen kwamen dan de kwartiermeesters in het bezit van de kennis, welke mij om voormelde redenen wenschelijk voorkomt, maar tevens zou voor diegenen hunner, welke later de Intendance-studiën volgen, het onderwijs in tactiek aan de Hoogere Krijgsschool kunnen vervallen.

Het onderwijs in dat vak bepaalt zich tot het volgende : tactische eenheden, sterkte, samenstelling, indeeling, bewapening en uitrusting. Oorlogsorganisatie van eene Ned. Divisie (expeditionaire colonne). Hoofdbepalingen van het voorschrift op den velddienst en meer uitvoerig de bepalingen omtrent de legering van troepen en den voorpostendienst. Eenige gegevens omtrent de inrichting van Nederlandsche duurzame versterkingen (van bentings en van Indische duurzame versterkingen).

Dat onderwijs is dus — U zult het mij toegeven — hoogst eenvoudig, en blijkbaar nitsluitend bestemd voor kwartiermeesters, doch niet voor troepen-officieren, die eventueel de Intendance-studiën mochten volgen. Kon nu dit onderwijs aan den Hoofdcursus aan de adspirant-kwartiermeesters gegeven worden, dan zou het aan de Hoogere Krijgsschool kunnen vervallen, waar zulk elementair onderwijs toch eigenlijk niet tehuis behoort, en de daardoor vrij gekomen tijd in het eerste studiejaar voor andere doeleinden kunnen worden bestemd.

Ofschoon het voor de kwartiermeesters, die later de Intendance-studiën volgen, gewenscht zou zijn dat aan den Hoofdcursus het wiskundig onderwijs werd uitgebreid met goniometrie en de gronden van trigonometrie, zal van eene vermeerdering van leerstof in dit opzicht wel geen sprake zijn, zoolang niet wordt aangetoond, dat ze in het algemeen voor de opleiding van adspirant-kwartiermeesters bepaald noodig is, en daarop bestaat weinig uitzicht.

Evenwel, ik kan niet beslissen, of en in hoever het programma van onderwijs aan den Hoofdcursus uitbreiding zou kunnen ondergaan. Bestaan hiertegen geene overwegende bedenkingen, dan zou eene uitbreiding van het onderwijsprogramma met tactiek m. i. aanbevelenswaardig zijn.

Stellen wij nu ten slotte de vraag, of het onderwijs aan den Intendance-cursus, sedert het 16-jarig bestaan daarvan, goede vruchten voor het leger heeft afgeworpen, en of met grond kan worden verwacht, dat zulks bij de nieuwe regeling van dat onderwijs nog in meerder mate het geval zal zijn, dan geloof ik, dat beide vragen bevestigend kunnen worden beantwoord.

Door dat onderwijs is ongetwijfeld het peil van algemeene ontwikkeling en van vakkennis der Intendanten gerezen, en zeer zeker kunnen door de opleiding, zooals die nu wettelijk is geregeld, mettertijd mannen verkregen worden, die in wetenschap en in practische kennis ook op hunne beurt weder hooger staan dan hunne voorgangers. Maar dit alles, hoe goed ook, is niet voldoende. De Intendanten mogen niet meenen — het is ook tot mij zelven gericht — dat zij met het volgen van den cursus hunne «Schuldigheid» gedaan hebben, en dat, eenmaal Intendant, daarmede de zaak in orde is. Dat zij verre, want al mogen zij zich van hunne taak in vreedstijd op de beste wijze kwijten, al treden zij bij manoeuvres, in hun rol van legerverpleger, met het meeste succes op, toch geeft dat alles nog geene zekerheid, dat zij in oorlogstijd, dus onder de meest abnormale omstandigheden, geschikt voor hunne taak zullen zijn. Daarvoor is meer noodig dan het bezit van eene zekere hoeveelheid wetenschappelijke kennis, meer dan de zeer zeker goede eigenschap van een goed verificateur en contrôleur te zijn.

De verkregen kennis is het hulpmiddel om hen voor de practijk meer geschikt te maken; die kennis moet zooveel mogelijk onderhouden, aangevuld en in de practijk toegepast worden.

Het komt voor de Intendanten in den oorlog niet op geleerdheid aan, maar wel zal hun te stade komen — zooals trouwens iedereen — veel gezond verstand, practische zin, een ruime blik, kennis van de middelen, waardoor zij voor de verpleging van de troepen, in onderscheidene omstandigheden, het noodige kunnen verkrijgen, kalm overleg, besluitvaardigheid in het handelen, waar het de verpleging van de strijdmacht geldt en moed om, waar noodig, de verantwoordelijkheid te dragen voor hetgeen door hen is bevolen of verricht.

Hetgeen de Generaal Hardenberg, bij het schetsen van den werkkring van den Intendant en chef bij het leger te velde, ten opzichte van dezen zegt, kan in het wezen der zaak op den Intendant in het algemeen worden toegepast: (1) «Hij

(1) Beknopte Handleiding ten dienste van de Militaire Administratie te velde, blz. 20.

«moet nimmer bezwaren maken, zoo hij niet dadelijk middelen «kan aanwijzen om ze te overwinnen; zijn vruchtbaar genie «moet steeds gereed zijn die hulpmiddelen te scheppen, welke «de veldheer voor zijne troepen behoeft, en die kunnen mede- «werken tot het doen uitvoeren van die stoutmoedige onder- «nemingen, welke den vijand soms verwonderen, omdat hij ze «onmogelijk achtte, en die dikwijls op het lot van den veld- «tocht den gewichtigsten invloed kunnen uitoefenen».

Heeft mijn waarnemingsvermogen mij niet misleid, dan meen ik te hebben opgemerkt — waarom het verzwegen — dat het vertrouwen van het leger op de Intendance ten onzent nog verre van, onbepaald is; dit feit valt m. i. kwalijk te loochenen.

En toch, dat vertrouwen is noodig, want vertrouwen wekt zelfvertrouwen, en dit weder geeft bij den arbeid een grooten zedelijken steun.

De Intendanten moeten daarom hunnerzijds alles doen, om het vertrouwen van het leger in de deugdelijkheid van hun arbeid meer en meer te winnen, en dat zal hun ook gelukken, wanneer zij toonen, onder alle omstandigheden voor hun taak ten volle berekend te zijn.

Maar daartegenover mag dan ook gevraagd worden, dat, waar door hen fouten en tekortkomingen bij de verpleging van het leger mochten worden begaan, eene billijke beoordeeling hun deel zij, en dat, wat nog wel eens uit het oog wordt verloren, niet zoo dadelijk eene beoordeeling van hunne daden worde uitgesproken, welke vaak van eene veroordeeling niet ver verwijderd is, en toch niet altijd berust op volledige kennis van de feiten of van de omstandigheden, welke op hunne handelingen van invloed waren.

Het ware niet geheel zonder belang, nog enkele punten ter sprake te brengen, welke met het onderwerp in meer of mindere mate in verband staan, zooals b. v. de vraag, wat de voorkeur verdient, de Intendance een open of een gesloten dienstvak te doen zijn; de vraag, in hoever, in verband met de wettelijke regeling der opleiding van de aspirant-inten-

danten, art. 18 (1) der wet van 28 Augustus 1851 (Staatsblad n°. 128), gewijzigd bij de wet van 11 Juli 1855 (Staatsblad n°. 74), wijziging behoort te ondergaan; de quaestie van het ook in vredetijd bereden maken van de Intendanten; het doen bijwonen van legermanoeuvres in den vreemde door Intendanten — doch de mij gegunde tijd is reeds lang verstreken, en Uw geduld, naar ik vrees, geheel uitgeput.

Laat mij daarom met het volgende mogen besluiten.

In Schiller's bekende trilogie «*Wallenstein*», en wel aan het slot van het eerste gedeelte, «*Wallensteins Lager*», legt de dichter een jager o. a. de woorden op de lippen :

.
.

«Und setzet Ihr nicht das Leben ein,
Nie wird Euch das Leben gewonnen sein».

Ik zou die woorden aldus willen wijzigen, en dan toepasselijk maken op de Intendanten :

Und setzet Ihr nicht Eure Kräfte ein,
Nie wird Euch die Kraft gewonnen sein.

En daarom mogen door hen in vredetijd — immers eene onafgebroken voorbereiding tot den oorlog, — bij het verrichten van het opgedragen dienstwerk, alle krachten van lichaam en geest worden ingespannen, — dan alleen zal, wanneer de ure komen mocht, waarin de strijd voor Vaderland en Koningin, de strijd voor de nationale vrijheid moet volstreden worden — de kracht niet ontbreken tot vervulling van de gewichtige taak, welke ook hun dan op de schouders wordt gelegd.

Zoo zij en blijve het !

(1) Art. 18. In de vervulling der openvallende plaatsen bij het korps militaire Intendanten wordt, behalve door bevordering, ook voorzien door overplaatsing van officieren, behoorende tot het verder personeel van de militaire administratie, en, in enkele gevallen, door officieren van andere korpsen; omgekeerd kunnen leden van het korps militaire Intendanten bij het verder personeel der militaire administratie overgaan.

De **VOORZITTER**: Verlangt ook een der heeren iets in het midden te brengen, hetzij tot adhaesie aan, hetzij tot tegenspraak van hetgeen door den geachten spreker is medegedeeld?

De heer **ELAND**: De spreker van hedenavond heeft mij in een paar uren op aangename wijze nog eens de 19 jaren in herinnering gebracht, gedurende welke ik als leeraar of directeur verbonden ben geweest aan de Stafschool, de Krijgsschool voor officieren en de 2de Afdeeling der Krijgsschool. Ook om die reden wil ik enkele zijner vragen en opmerkingen beantwoorden.

De heer **Roldanus** vroeg of voor de Indische officieren de kennis van de Indische land- en volkenkunde is vervallen. Als ik mij niet bedrieg, dan is dit niet het geval, maar worden die vakken thans onderwezen onder den naam van: militaire aardrijkskunde.

Wat de Engelsche taal aangaat, de spreker zelf heeft door een citaat getoond dat hij die taal machtig is, en ik ben er zeker van dat hij zich dit niet zal beklagen. Ik meen dan ook dat reeds voor de algemeene ontwikkeling, naar de denkbeelden van den tegenwoordigen tijd, voor deze officieren, het Engelsch evenzeer noodig is als het Fransch en Duitsch. Maar vooral met het oog op de practijk, geloof ik dat het zeer wenschelijk is, dat de Nederlandsche Intendanten de Engelsche toestanden in de taal van het land kunnen bestudeeren. Wanneer men zich toch afvraagt hoe het best in den kortst mogelijken tijd zal kunnen worden voorzien in de verpleging in de stelling Amsterdam en in andere af te sluiten gedeelten van het vaderland, dan werpt men voorzeker het eerst het oog op Engeland, in welk land dagelijks enorme hoeveelheden verplegingsbehoeften van buiten worden aangevoerd. Konden wij de hand leggen op de behoeften van Groot-Britannië voor slechts weinige dagen, dan zou in de approviandeering voor het c. q. van de buitenwereld afgezonderd gedeelte van Nederland voor gernimen tijd worden voorzien. Maar om daartoe te geraken is het toch zeker noodig dat men op de hoogte zij van de Engelsche taal, ten einde de Engelsche statistiek en handelsberichten te kunnen bestudeeren.

Evenals het Engelsch voor den Nederlandschen Intendant is het Duitsch voor den Indischen adspirant zeer noodzakelijk, daar vooral in de Duitsche taal veel geschreven is en wordt wat voor de studie van den Intendancedienst van het hoogste gewicht is.

Wat de vakken betreft, welke de heer Roldanus nog bij het onderwijs zou willen doen opnemen, daarover is zeer ernstig gedacht. Gedeeltelijk is in zoo verre reeds aan zijn wensch voldaan, dat enkele der door hem genoemde onderwerpen in het leerplan, al is het dan onder een anderen naam, werkelijk zijn begrepen. Het groote bezwaar om nog meer vakken in de verplichte studie op te nemen, is echter bevonden hierin gelegen te zijn, dat het leerplan voor de Intendance werkelijk reeds zeer uitgebreid is. Er moest dus een keuze worden gedaan, en daarom heeft men zich bepaald bij hetgeen van het meest direct belang voor den aanstaanden intendant werd geacht.

Nu erken ik gaarne, dat daaromtrent verschil van opinie kan bestaan, doch ik kan verzekeren dat men eerst na langdurige beraadslagingen, ook met de leeraren van den Intendance-cursus, tot de regeling is gekomen, zooals die thans bestaat.

Met den spreker ben ik ten slotte de meening toegedaan, dat belangrijke leemten bestaan in de opleiding van kwartiermeesters, met name op krijgskundig gebied; of bij die opleiding op het gebied van talen meer zou kunnen worden gedaan, durf ik niet beslissen, maar wil ik gaarne aannemen.

De VOORZITTER: Een enkel woord wensch ik ook te zeggen omtrent de taalstudie. Ik moet erkennen dat ik het in dit opzicht meer eens ben met den spreker van dezen avond dan met mijn geacht mede-bestuurslid Eland. Die verplichte studie van 3 vreemde talen (Fransch, Duitsch en Engelsch) is reeds voor onze schooljeugd een schrikkelijk iets, maar veel erger is zulks nog voor leerlingen van meer gevorderden leeftijd, wanneer zij in een twee- of driejarigen opleidingscursus toch reeds zooveel geheel nieuwe vakken moeten leeren.

Ik zie waarlijk niet in dat ieder Hollandsch officier (evenmin

als ieder Hollandsch ambtenaar of burger), die drie talen alle evenzeer noodig heeft te kennen. Mijns inziens ware het voldoende, op alle inrichtingen van onderwijs en op alle cursussen de kennis van twee dier talen verplichtend en van de andere facultatief te stellen.

De vraag is welke twee talen het meest noodig zijn voor een ieder in zijn vak, want grondige kennis om te spreken en te correspondeeren in de *drie* talen is geen kleinigheid en wordt ook trouwens op geen onzer scholen voldoende verkregen.

Het is waar, kennis van vreemde talen is voor ons Nederlanders noodig, want buiten onze grenzen is onze eigen taal geheel nutteloos. Doch dan is het toch voldoende om van de drie bovengenoemde talen twee te kennen, te kiezen naar elks behoefte, liefhebberij en aanleg. De kennis van die 2 talen kan dan ook vollediger worden geëischt en men kan den tijd, die thans aan de derde taal wordt besteed, nuttiger aanwenden voor andere studiën.

Ik erken echter gaarne, het is hier eene zaak van speciale opvatting, waarin ik mij dan ook niet verder wil verdiepen.

Wanneer geen der andere leden het woord wenschte te voeren, dan dank ik den geëerden spreker voor zijn zeer interessante voordracht, waardoor hij mij en zeker ook u allen zeer heeft geloeid. De heer Roldanus heeft bewezen, dat hij het onderwerp geheel meester is, wat dan ook niet te verwonderen is, daar hij alles, van a tot z, er van heeft bijgewoond. De geachte spreker is een kind van de nieuwe regeling. Ik herinner mij hem toen hij vele jaren geleden als luitenant der infanterie in den Haag kwam en daarna bewonderde ik de ijzeren wilskracht waarmee hij, na gezette studiën, eerst den driejarigen krijgskundigen cursus en daarna den intendance-cursus aan de Krijgsschool met glans heeft volbracht.

De heer Roldanus heeft door zijn voorbeeld bewezen, hoe men, zelfs bij eene aanvankelijk nog niet volkomen doelmatig ingerichte opleiding, door vasten wil en lust tot studie een groot doel kan bereiken. Hij heeft ons heden avond aangetoond, hoe langen tijd het hier in Nederland geduurd heeft, eer wij einde-

lijk eene rationeele en in alle opzichten goede regeling van de opleiding voor officieren der Intendance hebben verkregen en ik ben overtuigd dat wij daarvan in geval van oorlog groot nut zullen ondervinden.

Onder herhaalde dankbetuiging aan den geachten spreker, sluit ik de vergadering.

De Secretaris,

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.

N A S C H R I F T.

Ten gevolge van eene toevallige omstandigheid was de ondergeteekende niet in de gelegenheid, ter vergadering, zijn' dank te betnigen voor de inlichtingen, door het geachte Bestuurslid, den heer Eland, naar aanleiding van de in de voordracht gedane vragen, verstrekt, alsmede voor de vriendelijke woorden, door den geëerden Voorzitter tot hem gericht.

Had die gelegenheid niet ontbroken, gaarne zoude hij zich gekweten hebben van dien aangename plicht, welke thans bij deze wordt volbracht.

Hij zou zich dan tevens veroorloofd hebben te verklaren, dat het antwoord van den heer Eland, voor zoover het de strekking had aan te toonen, dat de kennis der Engelsche taal voor de Intendanten van het Ned. Leger noodzakelijk is, zijn gevoelen ten deze niet heeft gewijzigd. Dat die kennis nuttig voor hen is, wordt natuurlijk niet betwijfeld, maar dat ze bepaald *noodig* zou zijn, omdat de omstandigheid kan voorkomen, dat wij, bij het uitbreken van een oorlog, verplegingsbehoeften in Engeland aankooopen, wordt niet ingezien. Ware de kennis van de landstaal, bij het sluiten van transactiën, altijd werkelijk noodig, dan zou ongetwijfeld, over de geheele wereld, belangrijk minder in de handelskringen omgaan dan inderdaad het geval is.

En wat de studie der Engelsche statistiek betreft, zoo lang deze wetenschap, voor een groot deel, in cijfers en graphisch

wordt voorgesteld, komt de kennis van het Engelsch bij die studie niet *onvermijdelijk* noodig voor.

Verviel nu het verplichte bijwonen van het onderwijs in die taal, dan verdween tevens voor een deel het bezwaar, dat het leerplan voor de Intendance reeds te uitgebreid is, om nog meer vakken in de verplichte studie op te nemen. De twee uren per week, voor het onderwijs in het Engelsch beschikbaar gesteld, konden dan worden bestemd, o. a. voor het onderwijs in de Leer van het Krijgswezen en in Stafdienst.

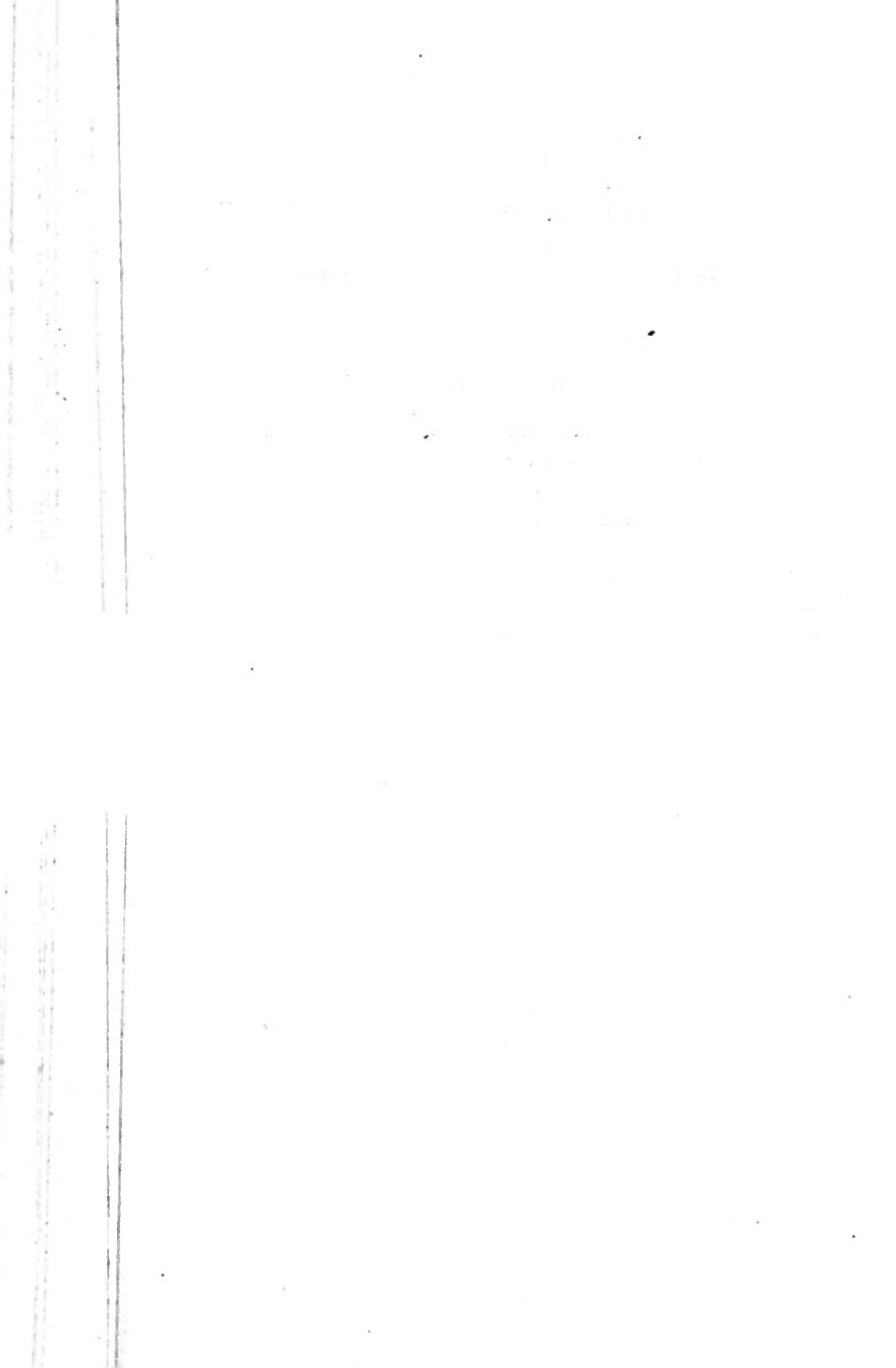
W. N. R.

Bijlage A.

PROGRAMMA van examen tot toelating op den Intendance-cursus (van één jaar). 1875. (Min. ENDERLEIN.)	PROGRAMMA van examen tot toelating op den Intendance-cursus (van één jaar). 1876. (Min. KLERCK.)	PROGRAMMA van examen tot toelating op den Intendance-cursus (van twee jaren). 1877. (Min. BEIJEN.)	PROGRAMMA van examen tot toelating op den Intendance-cursus (van twee jaren) van de II ^e Afd. der Krijgsschool. 1878. (Min. DE ROO VAN ALDERWERELT.)	PROGRAMMA van examen tot toelating op den Intendance-cursus (van twee jaren) van de II ^e Afd. der Krijgsschool. 1880. (Min. RECHTER.)	PROGRAMMA van examen tot toelating op den Intendance-cursus (van drie jaren) der Hoogere Krijgsschool. 1890. (Min. BERGANSIUS.)
Algemeene begrippen van natuur- en scheikunde, genoegzaam om met vrucht aan het onderwijs, betreffende grondstoffen en waren, te kunnen deelnemen. Grondige kennis der korpsadministratie en dienstvoorschriften. Het schrijven eener duidelijk leesbare hand. Talen. In de eerste plaats zal de kennis van de Nederlandsche taalregels en het bezit van een goeden stijl in de moedertaal worden gevorderd. Deze zullen blijken uit schriftelijke opstellen en militaire rapporten, welke op het examen zullen worden vervaardigd. Van de Fransche en Hoogduitsche talen zal worden gevorderd: het vlot lezen en het zonder te veel moeite voor de vuist in het Nederlandsch vertalen van eenig Fransch en Duitsch werk over krijgsgeschiedenis of tactiek. De kennis van de grondregelen van die talen zal blijken uit het maken van eenvoudige opstellen over militaire onderwerpen met behulp van dictionnaires. Kennis van de Engelsche taal wordt niet gevorderd, doch strekt tot aanbeveling. Elementaire kennis van de tactiek der drie wapens. Elementaire kennis van de inrichting en het gebruik van de vuur- en blanke wapenen bij ons leger. Elementaire kennis van de veld- en duurzame versterkingskunst. Militair Recht. Kennis van de samenstelling en den werkkring van het Hoog Militair Gerechtshof, van de Rechtspleging bij de Landmacht, van het Crimineel Wetboek en van het Reglement van Krijgstucht voor het Krijgsvolk te lande.	Algemeene begrippen van natuur- en scheikunde, genoegzaam om met vrucht het onderwijs aan de krijgsschool, in kennis van grondstoffen en waren, in betrekking tot kleeding en verpleging van troepen, te kunnen bijwonen. Wat de Natuurkunde betreft, zal het examen loopen over algemeene eigenschappen van lichamen en krachten, werking der zwaartekracht, dynamometers, evenwicht van zware lichamen en vochten, dichtheid en soortelijk gewicht, waterpers, hydrostatische weging, areometers, luchtpompen, perspompen, duikerklok, pompen, brandspuiten, hevel, barometers, mededeeling en voortplanting van warmte, uitzetting door warmte, thermometers, soortelijke en gebonden warmte, eigenschappen van dampen, hygrometers, toepassing van het gebruik van waterdamp op stoomwerktuigen, microscopen. Van Scheikunde wordt niets gevorderd dan: de begrippen van de scheikundige verbindingen en ontleding; de kennis van den experimenteelen grondslag van de wetten der constante gewichtsverhoudingen en der multiple proportiën, alsmede der volumewetten; de kennis van de grondslagen der tegenwoordige atomentheorie, en het verstaan van het scheikundig teekenschrift. De kennis van het vorenstaande zal worden getoetst aan de bespreking van het een of ander scheikundig proces op het dagelijksch leven of op het fabriekwezen toepasselijk, geheel naar de keuze van den aspirant. Grondige kennis van de korpsadministratie en dienstvoorschriften; het schrijven met eene duidelijk leesbare hand; talen, tactiek, wapenkennis en versterkingskunst, als bij het programma van 1875.	Eene algemeene kennis van: algemeene eigenschappen van lichamen en krachten, werking der zwaartekracht, dynamometers, evenwicht van zware lichamen en vochten, dichtheid en soortelijk gewicht, waterpers, hydrostatische weging, areometers, luchtdruk, wet van Mariotte, manometers, luchtpompen, perspompen, duikerklok, pompen, brandspuiten, hevel, barometers, mededeeling en voortplanting van warmte, uitzetting door warmte, thermometers, soortelijke en gebonden warmte, eigenschappen van dampen, hygrometers, toepassing van het gebruik van waterdamp op stoomwerktuigen; het schrijven eener duidelijk leesbare hand; talen, tactiek, wapenkennis en versterkingskunst, als bij het programma van 1875.	Natuurkunde als in 1877. Scheikunde. Onderscheid tusschen physische en chemische verschijnselen, scheikundige verbinding en ontleding, wetten van Dalton en Gay Lussac, hypothese van Avogadro, verdeeling der elementen, nomenclatuur, scheikundig teekenschrift, affiniteit, middelen waardoor deze wordt opgewekt of begunstigd, vormen, waaronder vaste lichamen voorkomen. Aardrijkskunde. De natuur- en staatkundige aardrijkskunde van Nederland, België, Frankrijk en Duitschland, wat betreft bevolking, uitgestrektheid, staatkundige verdeeling, staatsregeling, grondgesteldheid en plantengroei, voortbrengselen, bronnen van bestaan, voornaamste straat-, spoor- en waterwegen. Fransche en Hoogduitsche talen. Het vertalen in het Nederlandsch van een stuk uit het Fransch en het Duitsch over krijgsgeschiedenis of tactiek.	Natuurkunde als in 1877. Scheikunde als in 1878. Aardrijkskunde als in 1878. Talen. Kennis van de Nederlandsche taal en het bezit van een goeden stijl zullen worden beoordeeld uit alle schriftelijke beantwoordingen van examenvragen. Van de Fransche en Hoogduitsche talen zal worden gevorderd het vlot, met beschaafde uitspraak lezen en zonder te veel moeite voor de vuist in het Nederlandsch vertalen van een niet te moeilijk stuk uit het Fransch en het Hoogduitsch. De kennis van de grondbeginselen der talen moet blijken uit het maken van eenvoudige opstellen over militaire onderwerpen, met behulp van woordenboeken. Tot aanbeveling strekken: De kennis van de Engelsche taal en het zich gemakkelijk uitdrukken in een of meer der genoemde talen. Het bijwonen van het onderwijs in de Engelsche taal is niet verplichtend.	Natuurkunde als in 1877. Aardrijkskunde. Voor officieren van het Nederlandsche leger: de natuur- en de staatkundige aardrijkskunde van Nederland: zoomede in hoofdtrekken die van België, Frankrijk en Duitschland. Voor officieren van het Nederlandsch-Indische leger: de natuur- en de staatkundige aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië, zoomede van de Rijken en Koloniën in Voor- en Achter-Indië, den Indischen Archipel en Australië. Talen. Kennis van de Nederlandsche taalregels en het bezit van een goeden, beknopten stijl. Het vlot, met beschaafde uitspraak, lezen en zonder te veel moeite voor de vuist in het Nederlandsch vertalen van Fransch, Duitsch en Engelsch proza, ook op het gebied van krijgsgeschiedenis en tactiek. Het maken van eenvoudige opstellen, met behulp van woordenboeken in de genoemde talen, over eenig gegeven onderwerp. Tot aanbeveling strekt, dat de aspirant zich in een of meer dezer talen gemakkelijk kan uitdrukken, en voor zooveel de officieren van het Nederlandsch-Indische leger betreft, kennis van de Maleische spraakkunst. Militaire administratie. Grondige kennis van de compagnies-administratie.

Bijlage B.

PROGRAMMA van de kennis, welke vereischt wordt tot plaatsing bij het Korps der Militaire Intendanten. 1870. (Min. VAN MULKEN.)	PROGRAMMA van onderwijs aan den Intendance-cursus (van één jaar). 1875. (Min. ENDERLEIN.)	PROGRAMMA van onderwijs aan den Intendance-cursus (van één jaar). 1876. (Min. KLERCK.)	PROGRAMMA van onderwijs aan den Intendance-cursus (van twee jaren). 1877. (Min. BEIJEN.)	PROGRAMMA van onderwijs aan den Intendance-cursus (van twee jaren) van de II ^e Afd. der Krijgsschool. 1878. (Min. DE ROO VAN ALDERWERELT.)	PROGRAMMA van onderwijs aan den Intendance-cursus (van twee jaren) van de II ^e Afd. der Krijgsschool. 1880. (Min. REUTHER.)	PROGRAMMA van onderwijs aan den Intendance-cursus (van drie jaren) der Hoogste Krijgsschool. 1890. (Min. BERGANSIUS.)
Samenstelling van de staven en korpsen van het leger, aanvulling en ontslag, bestuur en toezicht. Samenstelling van het personeel voor den administratieven dienst bij een leger te velde. Dienstbestemming van het korps intendanten in het algemeen. Reglementen. Statistiek. Technologie. Administratie. Transportdienst. Subsistentiën. Aanschaffing van paarden. Militaire zieken-etablissemmenten. Veldhospitalen. Veldpost en telegraaf. Burgerlijke stand. Raden van verdediging.	Legerbeheer en legerverpleging. Militaire aardrijkskunde en statistiek. Algemeen begrip van stafdienst in tijd van oorlog. Plichten en werkkring der Intendance in bedreigde en belegerde vestingen en bij de troepen te velde. Militair gebruik van spoor- en waterwegen; dienst der transporten te velde. Kennis van grondstoffen en waren in betrekking tot kleeding en verpleging van troepen. Fransche en Duitsche talen.	Als 1875.	Als 1875 en verder de korpsadministratie, de dienstvoorschriften en de scheikunde, voor zoover deze laatste noodig is voor de kennis van waren en grondstoffen.	De natuurkunde. De scheikunde. De kennis van grondstoffen en waren. De landsverdediging in hoofdtrekken. De legerverpleging, de legernitrusting en het legerbeheer. De Intendance-dienst. De oorlogspolitiek en oorlogsgebruiken. Het militair gebruik van spoorwegen en telegrafien. De militaire aardrijkskunde en statistiek. De Fransche en Hoogduitsche talen. Het bijwonen van de lessen in de Engelsche taal is niet verplichtend doch strekt tot aanbeveling. Het paardrijden. Het getal vakken kan door den Minister worden uitgebreid.	De natuurkunde. De scheikunde. De kennis van grondstoffen en waren. De voedingsleer. Het legerbeheer. De Intendance-dienst en legerverpleging. De oorlogspolitiek en oorlogsgebruiken. De militaire aardrijkskunde en statistiek. De Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen. Het paardrijden. Het getal der bovengenoemde vakken kan door den Minister worden uitgebreid. De Minister bepaalt, in hoever het bijwonen van het onderwijs in ieder der genoemde vakken verplichtend is.	Natuurkunde. (1^e St.) Scheikunde. (1^e en 2^e St.) Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen. (1^e, 2^e en 3^e St.) Militaire aardrijkskunde en statistiek. (1^e en 3^e St.) Strategie en krijgsgeschiedenis. (1^e en 3^e St.) Tactiek. (1^e St.) Legerverpleging. (2^e St.) Legeradministratie, ook in verband met de wetten des Rijks. (1^e en 2^e St.) Dienst der militaire administratie in tijden van vrede en van oorlog. (2^e en 3^e St.) Militaire gezondheidsleer. (1^e St.) Warenkennis (mechanische en chemische technologie daaronder begrepen.) (3^e St.) Oorlogspolitiek en oorlogsgebruiken. (3^e St.) Staatswetenschappen. (1^e en 3^e St.) Practische oefeningen. Paardrijden. (1^e, 2^e en 3^e St.) St. = Studiejaar.

Bijlage C.**Landbouwkundig Onderwijs aan de Rijkslandbouwschool****te WAGENINGEN,**

voor de Officiëren der Hoogere Krijgsschool, die
de Intendance-studiën volgen.

a. Plantkunde.

Inleidende oefeningen in het gebruik van den microscoop. Microscopisch onderzoek van enkele voedingsmiddelen en vezelstoffen. Celsoorten, waarvan de kennis hierbij gewenscht is.

Zwammen, schadelijk voor voedingsmiddelen. Hoofdzaken uit de levensleer van spruit- en splijtzwammen.

De vormleer van zaadplanten, voor zoover noodig voor het determineeren met eenvoudige flora's van inlandsche gewassen. Oefeningen in het determineeren. Bijzondere behandeling van granen en weiplanten. Oefeningen in het determineeren van deze laatste.

b. Akkerbouw.

Overzicht omtrent den verbouw van granen. De oogst; het dorschen en zuiveren van granen, werktuigen hierbij in gebruik.

Beoordeeling van verschillende graanmonsters. Kenze van te zaaien en van te koopen variëteiten.

Oorzaken der vermindering van kwaliteit der granen.

Gebruiken en misbruiken bij den graanhandel.

De stroo-soorten; eigenschappen en kenmerken.

De hooibouw. Verschillende soorten van hooi. De invloed, dien verschillende omstandigheden op de kwaliteit van hooi kunnen uitoefenen. Samenstelling, oogst en bewaring. Onderzoek van hooi.

c. Dierkunde.

1°. *Anatomie en physiologie van den mensch en de dieren.*
De cel en hare levensverrichtingen. De samenstelling van het

lichaam uit weefsels; meer uitvoerig de normale bouw van het vleesch van verschillende dieren, van bindweefsel en vetweefsel. Gewaarwordings-verrichtingen. Bewegings-verrichting, meer uitvoerig het skelet van den mensch en van de huisdieren, zoo mede het mechanisme van het loopen. Stofwisseling en voeding; stofwisseling bij planten en dieren. Spijsvertering, voedingswaarde van spijzen. Absorptie. Bloedsomloop. Ademhaling. Excretie.

2°. *Schadelijke dieren* in vleesch, vet, spek, zuivelproducten, gezolderd graan, erwten, boonen, meel, brood, beschuit, hooi, kleeren en huiden. Dieren lastig voor den mensch.

Onderzoek van deze schadelijke en lastige dieren met het bloote oog, de loupe of den microscoop.

Kenteekenen van de aanwezigheid; leefwijze, aard der toegebrachte schade en middelen tot bestrijding.

d. Veeteelt en veeverpleging.

Anatomie van het rund, voor zooveel noodig tot beoordeeling van het uiterlijk, tot vleeschkeuring en tot beoordeeling van ziekelijke afwijkingen.

Kenmerken van goed en van slecht vleesch.

Oorzaken waardoor het vleesch minder geschikt wordt voor het gebruik.

Ouderdomskenmerken van het rund.

Verschijselen van gezondheid en van algemene ziekten.

Verschillende ziekten, die van invloed zijn op de waarde van het vleesch of het gebruik daarvan zelfs gevaarlijk maken.

Verschillende veerassen, vooral met het oog op vetmesting.

e. Zuivelbereiding.

Samenstelling en eigenschappen van melk.

Onderzoek van melk.

Invloeden, waarvan de samenstelling en eigenschappen der melk afhangen.

Verschillende stelsels van ontrooming; bereiding van boter en kaas.

f. Bedrijfsleer.

Factoren van landbouwvoortbrenging.

Korte karakteriseering van het kapitaal: de grond.

De bodem van *Nederland*; ontstaan en gebruik der grondsoorten.

Landbouwkundige verdeeling van de gronden.

Eigenschappen van den bouwgrond, beteekenis voor de teelgewassen; middelen tot verbetering.

Verband tusschen de waarde van bouwgrond en de voornaamste daarop geteelde gewassen.

Factoren, waarvan de waarde van hooi- en weiland afhangt.

Gebouwen en kapitaal.

Typen der gebouwen in *Nederland*.

Groote, middelmatig groote en kleine boerderijen.

Landbouwstelsels.

g. Scheikundig onderzoek van levensmiddelen, enz.

Onderzoek van meel, brood, beschuit, melk, bier, jenever, geconserveerde levensmiddelen en geconserveerd paardenvoeder.
